

Ženski likovi u Raosovoj trilogiji Vječno žalosni smijeh

Zovko, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:348791>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**



Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Sveučilišni diplomski studij

Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni); smjer: nastavnički



Anita Zovko

Ženski likovi u Raosovoj trilogiji Vječno žalosni smijeh

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni diplomski studij
Hrvatski jezik i književnost; smjer: nastavnički

Ženski likovi u Raosovoj trilogiji Vječno žalosni smijeh

Diplomski rad

Student/ica:
Anita Zovko

Mentor/ica:
izv. prof. dr. sc. Mirela Šušić

Zadar, 2024.



Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anita Zovko**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Ženski likovi u Raosovoj trilogiji Vječno žalosni smijeh** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. veljače 2024.

Sažetak

Sažetak: U diplomskom radu *Ženski likovi u Raosovoj trilogiji Vječno žalosni smijeh* pozornost je usmjerena na analizu najznačajnijih ženskih likova i prikaz slike žene. Trilogija *Vječno žalosni smijeh* autora Ivana Raosa sastoji se od tri romana koji prate Raosovo djetinjstvo, dječastvo i mladenaštvo. Prvi dio trilogije *Vječno nasmijano nebo* objavljen je 1957. godine, a 1962. izlazi drugi dio pod nazivom *Žalosni Gospin vrt*, dok nekoliko godina kasnije, odnosno 1965. godine Raos objavljuje i posljednji dio trilogije *Smijeh izgubljenih djevojaka*. Nakon iznošenja biografskih i bibliografskih podataka i nakon predstavljanja svakog romana navedene trilogije, pozornost je usmjerena na sagledavanje položaja žene u razdoblju kraja 19. i početka 20. stoljeća. U svrhu bolje analize i sagledavanja položaja žene predstavljen je patrijarhalni oblik mišljenja, feminizam u Hrvatskoj i život u Dalmatinskoj zagori. Među prvim ženskim likovima izdvojene su Raosova majka Mara, baba Kata i Mala Marija. Dok se Raosova baba Kata istaknula kao netipična žena svojega vremena, majka Mara je posjedovala sve odlike tipične žene u jednoj patrijarhalnoj obitelji. Mala Marija predstavljala je prvu Raosovu dječaku ljubav, ali i prvo ljubavno razočaranje. U drugom dijelu trilogije istaknuti su ženski likovi u koje je mladi Raos bio zaljubljen, ali se njegova zaljubljenost očitovala samo u razmišljanjima i maštanjima. Treći dio trilogije odnosi se na likove običnih djevojaka i likove prostitutki. Dok su obične djevojke predstavljale objekt Raosove zaljubljenosti i njegove tjelesne požude, prostitutke, koje je Raos nazivao „izgubljenim djevojkama“ izazivale su njegovo sažaljenje i suosjećanje. Na kraju se moglo zaključiti kako su žene Raosovog djetinjstva, izuzev babe Kate koja je mladost provela školujući se izvan svoga rodnog mjesta, posjedovale tipične odlike patrijarhalne sredine i patrijarhalnog odgoja. Žene koje je Raos poznao školujući se u Splitu bile su sasvim drugačije i slobodnije od žena njegovog rodnog mjesta. Također se moglo zaključiti i to da je odgoj u sredini u kojoj su vladali zakoni patrijarhata utjecao na Raosov odnos prema ženskim likovima.

Ključne riječi: Ivan Raos, trilogija *Vječno žalosni smijeh*, ženski likovi, patrijarhalni oblik mišljenja, feminizam u Hrvatskoj, život u Dalmatinskoj zagori

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ivan Raos.....	3
2.1. Književni opus Ivana Raosa	4
3. Trilogija <i>Vječno žalosni smijeh</i>	6
3.1. <i>Vječno nasmijano nebo</i>	6
3.2. <i>Žalosni Gospin vrt</i>	8
3.3. <i>Smijeh izgubljenih djevojaka</i>	10
4. Patrijarhalni oblik mišljenja	11
5. Feminizam u Hrvatskoj	13
6. Život u Dalmatinskoj zagori.....	15
7. Ženski likovi.....	17
7.1. Lik majke Mare	18
7.2. Lik babe Kate.....	21
7.3. Lik Male Marije.....	23
7.4. Žene u <i>Žalosnom Gospinu vrtu</i>	25
7.5. Žene u <i>Smijehu izgubljenih djevojaka</i>	27
8. Muški likovi	29
8.1. Otac Petar	30
8.2. Did Buja.....	32
8.3. Pop Viculin.....	32
9. Zaključak.....	34
10. Literatura i izvori.....	36

1. Uvod

Tema ovoga diplomskog rada trilogija je Ivana Raosa *Vječno žalosni smijeh* u kojoj će naglasak biti na analizi značajnijih ženskih likova. Ivan Raos Imotski je književnik koji se istaknuo kao plodan pisac hrvatske književnosti. Njegova autobiografska trilogija *Vječno žalosni smijeh* sačinjena je od tri romana koja su objavljena pod nazivom *Vječno nasmijano nebo* (1957.), *Žalosni Gospin vrt* (1962.) i *Smijeh izgubljenih djevojaka* (1965.). Romani obuhvaćaju Raosovo djetinjstvo u Medovu Docu, dječastvo provedeno u sjemeništu te mladenaštvo u splitskom Getu. U navedenom radu analiziraju se ženski likovi koji su na pojedine načine ostavili traga ili imali značaj u Raosovom životu. Rad je podijeljen na osam osnovnih poglavlja.

U prvom i drugom dijelu rada riječ će biti o autorovoj biografiji i njegovom književnom opusu. Iznijet će se zanimljivi detalji autorova života i stvaralaštva kao i poteškoće s kojima se susretao na svom književnom putu. Objavljujući velik broj naslova, Raos je ponio titulu najplodnijeg pisca, no usprkos tome često je bio marginaliziran. Nerijetko se isticao i po svojoj golemoj privrženosti rodnom kraju o čemu će se detaljnije govoriti u daljnjem nastavku rada.

Treće poglavlje nosi naziv *Trilogija Vječno žalosni smijeh* i u njemu će se iznijeti najvažnije karakteristike autobiografske trilogije. Navedeno poglavlje podijeljeno je na tri potpoglavlja, odnosno tri romana koja čine *Trilogiju Vječno žalosni smijeh*. Svaki roman zasebno će biti prikazan i obrađen.

Četvrto i peto poglavlje usmjerit će se na patrijarhat i feminizam u Hrvatskoj. Ponudit će se različite definicije patrijarhata, njegove osnovne karakteristike i značajke. Predstaviti će se pojam patrijarhalne obitelji, patrijarhalnog odgoja te naposljetku razvoj patrijarhata kroz vrijeme. Obilježja patrijarhata i patrijarhalne obitelji također će se analizirati kroz interpretaciju ženskih likova koje su utjecale na Raosovo djetinjstvo i odrastanje. Nakon patrijarhata predstaviti će se feminizam kao razdoblje koje je donijelo značajnije promjene. Naglasak će biti na časopisu naziva *Domaće Ognjište* koje je utiralo put za buduću pojavu pobornica ženskih prava.

Budući da autor potječe iz malenoga mjesta u Dalmatinskoj zagori u kojem također vladaju zakoni patrijarhata, u šestom poglavlju prikazat će se život ljudi navedenog mjesta. Dočarat će se život tradicionalnih porodica sa naglaskom na položaj žena. Usporedit će se život i rad žene sa životom i radom muškarca.

Glavno poglavlje, koje je ujedno i najopsežnije, bit će posvećeno interpretaciji ženskih likova. Svaki će lik bit analiziran u zasebnom potpoglavlju. Među prvim ženskim likovima izdvojit će se Raosova majka Mara i baba Kata, koje su se istaknule kao važne osobe Raosovog djetinjstva. Raosovo djetinjstvo obilježio je i lik Male Marije kojoj će se također posvetiti detaljan opis. Budući da je Raos bio zaljubljuje prirode, njegovo su odrastanje i mladenaštvo obilježili brojni ženski likovi od kojih će se izdvojiti likovi običnih djevojaka i likovi prostitutki.

U posljednjem poglavlju dotaknut će se muški likovi od kojih će se izdvojiti otac Petar, did Buja i pop Viculin. Pokušat će se dati uvid u položaj i život muškaraca te njihov odnos i utjecaj na samog Raosa.

Interpretacijom će se predstaviti Raosova slika žene navedenog vremena, specifične pojedinosti života navedenih ženskih likova i način življenja. Cilj je ovog rada prikazati utjecaj patrijarhalne sredine na Raosov doživljaj žene i odnos prema ženama.

2. Ivan Raos

Imotski književnik Ivan Raos, sin mlinara Petra i Mare rođ. Cvitković, rođen je 1. siječnja 1921. godine u Medovu Docu (usp. Lederer, 1998: 7). Odrastao je u pobožnoj obitelji i odgajan je u kršćanskom duhu, ali ipak je zbog svojih postupaka i riječi bio određivan kao skeptik, religiozni nemirnik i ateist (usp. Slišković, 2017: 53):

Bio je „nekakav čudan spoj nagona i odricanja, ljubavi prema ženi i ljubavi prema Bogu, razapet između psovke i molitve, grijeha i pokore, tijela i duše“ (Slišković, 2017: 52). (URL 1)

Kao pravi Imoćanin, Raos se isticao po golemoj privrženosti rodnom kraju koji je odigrao važnu ulogu u njegovu stvaralaštvu. Većina njegovih djela nadahnuta je Medovim Docem, njegovim ljudima, mentalitetom, običajima i navikama. Iz Medova Doca odlazi 1932. godine kada upisuje Biskupsku klasičnu gimnaziju i sjemenište u Splitu. Svoju ljubav prema rodnom kraju posebno je istaknuo u razgovoru sa Vlatkom Pavletićem, gdje otkriva koliko je često posjećivao svoje rodno mjesto za vrijeme boravka izvan njega i zašto je tome tako:

Često, zaista, osim za hladnih zimskih mjeseci, a ponekad i tada. U prosjeku bar četvrtinu godine provodim u rodnoj kući, na rodnom oboru. I jedino tu nalazim onaj divni, bezbrižni mir, rekao bih, spokoj jazbinske sigurnosti. Kakvo odahnuće! Odahnuće od buke, magle, dima, svih gradskih živčenjaka, i od sebe živčenjaka... leći pod kostelu, udisati miris borova, stozvučine šumove života, sav taj divni minuli sklad koji samo ponekad poremeti kratak nailazak nasrtljivca-čovjeka i još nasrtljivijeg stroja... (Pavletić, 1995: 162).

Nakon završene pučke škole u obližnjem Grabovcu, mladi Raos nije imao veliku mogućnost izbora. U prošlosti su za siromahe postojala samo dva izbora, a to su biti vojnik ili svećenik. Raos odabire svećenički poziv, ali njegov duh i dalje ostaje nemiran. Nakon šestoga razreda izbacuju ga iz sjemeništa zbog gledanja *Optužujem (J'accuse)*, filma o aferi Dreyfuss. Posljednja dva razreda i veliku maturu završio je na splitskoj klasičnoj gimnaziji 1940. godine. Siromašni otac više ga nije mogao školovati pa se Raos, obavljajući razne poslove, morao izdržavati sam:

Spavao sam besplatno s poslugom u rođičinu stjeničavu hotelčiću, Crveni križ mi davao bonove za ručak u pučkoj kuhinji, večeru zarađivao poučavajući razmaženu gospodarsku deriščad i obavljajući niz različitih fizičkih poslova (Lederer, 1998: 7–8).

Slobodan Novak ističe kako od tada počinje njegova borba za egzistenciju. U Grabovcu je radio kao učitelj, bio je izvanredni student prava u Zagrebu, humorist, novinski reporter, sitni trgovac i slično, a tek 1948. godine započinje normalniji život kao akviziter Nakladnog zavoda

Hrvatske, a zatim kao službenik u Statističkom uredu Hrvatske (usp. Novak, 1980: 9). Svoja mnogobrojna radna iskustva Raos sažima sljedećim riječima:

Izbaciše me iz sjemeništa, izbacili bi me i iz gimnazije da ne bi profesora Lopičića, izbacije me iz nekog izdavačkog poduzeća kao trgovačkog putnika zato što sam zarađivao direktorovu trostruku plaću, izbacije me iz Statističkog ureda, kao prekobrojna, izbacije me iz Arhitekture da bi nekom momku poboljšali mirovinu... Iz Nakladnog zavoda Matice hrvatske, kako ti je poznato, izbacih se sam, jer sam stao u obranu nekog koga su izbacivali... (Lederer, 1998: 11–12).

Od 1971. godine pa sve do iznenadne smrti, Raos se vraća nesigurnu životu slobodnog književnika. Umire 1987. godine u splitskoj bolnici od posljedica moždanog udara. Od srpnja 1994. godine na dan Raosove smrti u Medovu Docu održavaju se „Raosovi dani“, trodnevni skup posvećen uspomeni na pisca (usp. Lederer, 1998: 12–14).

2.1. Književni opus Ivana Raosa

Kada je riječ o književnom opusu, Ivan Raos ističe se kao najplodniji pisac poslijeratne hrvatske književnosti. Titulu najplodnijeg pisca zaslužio je objavljujući velik broj naslova od kojih se izdvajaju dvije zbirke pjesama u prozi, trideset i pet dramskih djela, dvjestotinjak kraćih prozних tekstova, devet romana, romansirana televizijska serija u trinaest priča i drugo. Važno je spomenuti kako je sve navedeno objavljivao u nepovoljnim izdavačkim prilikama. Od književne klime poslijeratnih godina, najviše ga je izdvajala zaokupljenost sudbinama i problemima koji su u to vrijeme bili izvan društvenog interesa (usp. Novak, 1980: 7).

Ivo Frangeš karakterizira Imotsku krajinu kao mjesto u kojem se lako, sočno i praskavo priča, a Ivana Raosa naziva sinom Imotske krajine koji u punom smislu riječi nosi navedene osobine svoga kraja. Pripovijeda lako, sočno i mnogo. Također, ističe da je Raos u prozi ono što je Vesna Parun u lirici, barem koliko se plodnosti tiče. Prvi je tekst objavio kao srednjoškolac (kratka priča *Deneral*, objavljena u splitskom srednjoškolskom časopisu *Pregnuća*), ali mu pravo objavljivanje počinje poslije rata (Frangeš, 1998: 328).

Prvu knjigu objavljuje 1942. godine kao dvadesetjednogodišnjak. Javlja se zbirkom stihova koja je ujedno i njegov *hommage* umrlom prijatelju i pjesniku Petru Meštroviću čije je stihove uređio, napisao predgovor i objavio u vlastitoj nakladi zajedno sa trideset i osam vlastitih pjesama u knjizi *Utjeha noći*.

Godinu dana kasnije, također u vlastitoj nakladi, objavljuje dvije knjige pjesama u prozi, *Grold Taquart* i *Pjesan Nikodemova*.

Nakon rata započinje njegova bogata književna produkcija u kojoj se više ne vraća stihu i poetskim oblicima, već nastavlja s dramskim pisanjem. U hrvatsku poslijeratnu književnost ulazi 1953. godine objavljivanjem drame *Dvije kristalne čaše* (usp. Lederer, 1998: 15).

Većinu svojih drama Raos je napisao u jednom dahu, ne zamišljajući ih u nikakvim ciklusima. Ana Lederer njegove drame razvrstava po tzv. krugovima i to na krug *ratnih drama*, *monodrama*, *groteski* te *lirsko-poetskih* tekstova, uz posebno izdvojenu *povijesnu dramu* *Navik on živi k izgine pošteno* (usp. Lederer, 1998: 225).

Prvi prozni tekstovi, od kojih se izdvajaju dva mala romana *Volio sam kiše i konjanike*, *Korak u stranu* i zbirka *Gaudamada*, izlaze 1956. godine. Prvi roman *Volio sam kiše i konjanike* ispovjedni je zapis o ljubavi i bolesti mladoga svećenika. Roman *Korak u stranu* ponovno donosi ispovijed uglednoga inženjera, građanski propalog zbog ljubavne veze s prostitutkom. *Gaudamada* sadrži petnaest novela narativno-stilski fantastičarskog žanra. Navedeni tekstovi pokazuju kako je riječ o nadarenom pripovjedaču osebujne imaginacije i umijeća jezično-stilskih nijansiranja (usp. Lederer, 1998: 16).

Godine 1957. izlazi jedno od Raosovih najboljih proznih djela, a to je prvi dio buduće romaneskne trilogije *Vječno nasmijano nebo*. Iste godine, u vlastitoj nakladi, objavljuje dramu *Vjetar je zastao*, a zatim „herojsku tragediju u tri dijela“ *Autodafe moga oca*. Drugi dio buduće trilogije *Žalosni Gospin vrt* izlazi 1962. godine, a samo tri godine kasnije, odnosno 1965., objelodanjena je cijela trilogija pod nazivom *Vječno žalosni smijeh* u kojoj je prvi put i njezin treći dio pod nazivom *Smijeh izgubljenih djevojaka*. Prvi dio trilogije prati Raosovo djetinjstvo provedeno u Medovu Docu, drugi dio govori o njegovu dječastvu u sjemeništu, a treći dio je prikaz mladosti provedene u Splitu do početka Drugog svjetskog rata (usp. Lederer, 1998: 18).

Vrhunac Raosova stvaralaštva predstavlja roman *Prosjaci & sinovi*. Slobodan Novak ističe kako su u ovom djelu sabrana sva dobra (pa i loša) svojstva Raosova stvaralaštva. Panoramskom kronikom svoga kraja Raos je obuhvatio mnoštvo likova kroz generacije, veliku skalu karaktera, mnogobrojne sociološke fenomene u povijesnom presjeku, široke pejzaže pa sve do horizonta Zagore. Riječ je o generacijama organiziranih otimača, prosjaka i „galantara“ koji ne predstavljaju samo žicare i iskorijenjene probisvijete, već predstavljaju stalež sa svim oznakama staleža, sa specifičnom staleškom etiketom, mentalitetom i mjerilima. Važno je naglasiti kako se u priči kroz stalešku profesionalnu djelatnost ocrtava i šira društvena stvarnost Zagore (usp. Novak, 1980: 16–17). Prema navedenom romanu snimljena je istoimena

televizijska serija u trinaest epizoda. Poslije „hrvatskoga proljeća“ cenzura je zabranila seriju proglašivši pisca i roman nacionalističkim i antidržavnim činom.

Nakon 1971. godine Raos zadugo u javnom prostoru ostaje marginaliziran. Novele objavljuje u „Republici“ i „Modroj lasti“, a dva romana u izdanju „Glasa koncila“: *Župnik na kamenu* (1975.) te povijesni roman *Kraljičin vitez* (1976.). U knjizi *60 pripovijedaka* (1980.) novele su razvrstane u tri tematska kruga, a prethodnih desetak godina objavljivao ih je po časopisima. 1982. nastaje zbirka *Gastarbajteri* dok 1984. Nakladni zavod Matice hrvatske izdaje šest knjiga *Romana Ivana Raosa*, koje su ujedno i posljednje knjige objavljenje za piščeva života. Deset godina nakon Raosove smrti, isti nakladnik objavljuje roman *Zloduh vlasti* (1997.) kojega je Raos započeo pisati 1978., a dovršio 1986. godine (usp. Lederer, 1998: 19–20).

3. Trilogija *Vječno žalosni smijeh*

Vječno nasmijano nebo (1957.), *Žalosni Gospin vrt* (1962.) i *Smijeh izgubljenih djevojaka* (1965.) nazivi su romana koji čine trilogiju *Vječno žalosni smijeh*. Navedena autobiografska trilogija predstavlja iskreno ispriповijedanu priču o Raosu koji je, kao izgnanik i nepopravljivi grešnik, morao napustiti biskupsko sjemenište (usp. Donat, 1984: 337–342). Glavni lik je sâm Ivan Raos, a pod punim imenom i prezimenom u trilogiju su ušli ljudi i događaji iz njegova života. (usp. Lederer, 1998: 135).

Svaki roman govori o jednom te istom junaku u raznim razdobljima njegove životne dobi i u različitim životnim sredinama. Svojim opisivanjem Raos je obuhvatio razdoblje od dvadesetak godina u kojem je satkano njegovo djetinjstvo, dječastvo i mladenaštvo. Radnja romana zbiva se na području Dalmatinske zagore, u splitskom sjemeništu i splitskom Getu (usp. Donat, 1984: 342–343).

3.1. *Vječno nasmijano nebo*

Prvi roman *Vječno nasmijano nebo* obuhvaća razdoblje od autorova djetinjstva, provedenog pod nebeskom kapom Medova Doca, do polaska u splitsko sjemenište. Raos odabire tzv. infantilnog pripovjedača, malenog dječaka Ivana Raosa preko kojeg uspijeva ostvariti transpoziciju vlastite životne građe u romanesknu fikciju. U navedenom romanu tip infantilnog pripovijedanja formira se kroz dječji način izražavanja i pripovjedačevo gledište smješteno u

dječjoj svijesti. Djetinje viđenje omogućuje da se o svemu govori izravno, bez uljepšavanja ili dodavanja, a komentiranje okoline iz „dječjih usta“ daje vedru humorističnost pripovijedanja. Raosov infantilni pripovjedač nije postavljen u opoziciju sa svijetom odraslih, već mali Ivan odrasta u okružju gdje djeca od prvoga dana ravnopravno sudjeluju u svijetu odraslih:

Čim smo ušli u onaj dio grada u koji ne smiju automobili, izgubi se šofer.

- *Kamo nestade? – upitah majku.*
- *U kažin!*
- *Što je to »kažin«?*
- *To ti je kuća gdje su same ženske.*
- *Same ženske? To su onda časne sestre.*
- *Ne! Kurve! – u nas se s djecom razgovara kao s odraslima; a to je i jedino dobro u nas.*
- *Tako ti meni kaži: »Prije se kurvi plaća«, i ja bih sve razumio (Raos, 1980: 507).*

Roman ne započinje karakterističnim predgovorom, već započinje s kratkih *pet pučkoškolskih zadaća* – *Moje selo, Moj otac, Moja majka, Moj did, Moja baka* i *Moj prvi doživljaj* (usp. Lederer, 1998: 138). Dijete Ivan spontano i autentično određuje granice i prostor svoga svijeta, najprije opisujući svoje selo. Nakon određivanja zemljopisnog prostora, Ivan opisuje najbliže osobe u čijem se ozračju odvijao njegov život. Na prvo mjesto postavlja oca, zatim majku, djeda i na kraju baku. Nakon opisa bliskih osoba slijedi tekst pod naslovom *Moj prvi doživljaj*. U tekstu se mogu opaziti prostodušni opisi djeteta koje stasa zajedno sa svojim svijetom i selom (usp. Donat, 1984: 343–344).

MOJ PRVI DOŽIVLJAJ

Nesićan se kadmeje Mater rodila i bilin, mlikon zaDojila. Ma znan da san serodio na novu Godinu 1921. A to su mi kazali i da me je obabila Baba Jele, a kate Luckina upregaču uvila. BogiDuša šta seja mogu sititi jemi gato da san tiga od dvi godine Piva pod taracon Dida buje Doša San van kalendati ako ćete štogod dati Jolismokvu joligrozdić na Dobro vandoša božić A ljudi sumi Dali 120 dinara i puno se smijali I ja šnjima Unda se ništa ne sićan svedokmi nisu bile skoro tri godine atoga je bila popova Kužina Amen (Raos, 1980: 297).

Nakon posljednjeg sastavka koji govori o prvom doživljaju, slijedi prvo poglavlje pod nazivom *Stara popova kuhinja*. Navedeno poglavlje donosi sjećanja trogodišnjeg Ivana poslije čega se nižu kratke, pripovjedački i fabulativno zaokružene epizode koje čine cjelinu romana. U nizu epizoda Raos donosi svoje djetinjstvo koje je, unatoč siromaštvu, obilježeno bezbrižnim igrama, suncem, puževima, šarenim kamenčićima i krajolicima. Može se reći kako donosi sliku nasmijanog neba (usp. Lederer, 1998: 139):

I tako je svijet velika, velika hrpa šarenih kamenčića. Pošten je čovjek samo zato tu da iznalazi i prebire te kamenčiće, da se igra, igra... / Sve je tvoja igračka, a ti si opet igračka svijetu. I krava se igra s tobom, i kokoši, i pas, svaki novi pas, a tih ima kao pasa. / Nema nijednog grma u kojemu se ne bi našlo nešto novo i neviđeno, nijednog kamena koji se ne bi razlikovao od svega kamenja i svega što si vidio (Raos, 1980: 315–316).

3.2. *Žalosni Gospin vrt*

Drugi dio trilogije *Žalosni Gospin vrt – kronika moga dječastva* (1962.) nastavlja se na kroniku djetinjstva koja završava sumornim raspoloženjem potaknutim dječakovim odlaskom iz rodnog kraja. Nakon što mali Ivan dođe pred zgradu splitskog sjemeništa, počinje iznositi svoje prve doživljaje i osjećaje koji su ujedno i početak drugog dijela trilogije:

TAKVO NEŠTO... TAKVO NEŠTO

Zgrada kakve Bog ni svijet nisu vidjeli. Dugačka čitavu ulicu, pa još jednu sa strane, dugačka kao od moje kuće do crkve u Medovu Docu, dugačka kao najduži dernek, tiha kao najtiša jama i žalosna kao crna misa u kišovito jesenje jutro.

Prozori u prizemlju okovani, a između njih i ulice hodnik, pa zid, pa pločnik i sve to putuje uz čitavu zgradu... Bože, vrti mi se od tolikih pruga i od Strinića auta k tome... od vožnje i vrućine, od brda koja su projurila pokraj mene, od tuge što sam od svog vječno nasmijanog neba otišao u ljude (Raos, 1984: 5).

Žalosni Gospin vrt sadrži preko šezdeset poglavlja koja se nižu, slijedom protoka vremena, od prvog do šestog razreda. Svaka školska godina odvojena je poglavljem o praznicima koje Ivan provodi u Medovu Docu. Dolaskom u splitsko sjemenište započinje dječakov novi život i njegovo prilagođavanje. Najprije se susreće sa zatvorenim prostorom sjemeništa i njegovim rigidnim pravilima ponašanja. Budući da Ivan dolazi iz neomeđenog prirodnog eksterijera,

sloboda mu je bila iznimno važna, a život po strogim pravilima u zatvorenom prostoru za njega je bilo nešto sasvim novo i strano (usp. Lederer, 1998: 150–151):

Svaki dan mesa i manistre!

Svaki dan mesa...

Pa opet... jesi sit i opran, svoju vlastitu postelju imaš i toplo ti je... pa opet, gdje su otvoreni prostori mojih brda, klepke mojih ovaca, kamenje bez kraja i čobanske vatre na kamenju, vrisak do umora i sna na gumnu punom pljeve i izvijana žita?

Zašto se tamo, u mojim slobodnim brdima, ne može učiti za popa i čovjeka? Zašto ne uz ivanjske kresove bez stražara, pod golim nebom bez žica, bez krletke?

Zašto se tamo, u slobodi, ne može do sita najesti?

Možda to samo Bog može: biti sit i slobodan (Raos, 1984: 22).

Ivan također spoznaje kako se između slobode i siromaštva nalazi nepomirljivost. Sitost i obilje hrane na koju nije bio naviknut skupo je plaćao izgubljenom slobodom. Po prvi put zbog svog siromaštva postaje izopćen i izrugivan. Budući da u Medovu Docu nema socijalne diferencijacije, nema ni zavisti ni mržnje jer su svi podjednako siromašni, dječak Ivan nije očekivao da će ga u sjemeništu njegovo siromaštvo ipak odvajati od drugih sjemeništara. Djeca su se rugala njegovoj kapi, prekratkim hlačama te ga šutke zaobilazila zbog mrtvačkog zadaha njegova odijela. Žalosni i nesretni dječak Ivan utjehu pronalazi u razgovorima s malim Isusom u Gospinu vrtu (usp. Lederer, 1998: 151–152):

Onda bih se ja uozbiljio i rastužio

– *Kako je sada sve to daleko, kako je sve to daleko, mali Isuse, odkad odosmo u ljude!*

Nato bi se i on rastužio i uozbiljio:

– *Jest, prijatelju moj, zaboravimo se smijati i nećemo se smijati dok nas ne razapnu.*

Tad bih osjetio kako me grčevito stišće za ruku, i taj bih mu grč uzvratilo. U tome je bilo nešto osobito toplo i lijepo, nikada tako lijepo kao u tuzi.

Htio sam mu se toliko puta potužiti na starijega prefekta, na strah, na one zidove-kljove i na to, što me tjeraju na igralište, umjesto da me ostave na miru u samoći Gospina vrta, da razgovaram s Isusom... (Raos, 1984: 35)

Odrastanje glavnog lika, promjena ambijenta, nedostatak slobode i manjak životne vedrine dovode do modificiranja osnovnog tona pripovijedanja iz prvoga dijela trilogije. Svijet djetinjstva biva izgubljen, a novi svijet obavijen velom žudnje, straha, grijeha i krivnje (usp. Lederer, 1998: 151).

Važno je napomenuti kako Raos za vrijeme boravka u sjemeništu pokazuje ljubav prema pisanju i literaturi koja mu je također bila zabranjena. Svoje prve prozne tekstove, dramske slike i sonetni vijenac piše u tajnosti, usprkos pravilima i zabranama sjemeništa.

Drugi dio trilogije završava Raosovim izbacivanjem iz sjemeništa čime ujedno započinje treći dio trilogije pod nazivom *Smijeh izgubljenih djevojaka*.

3.3. *Smijeh izgubljenih djevojaka*

Treći dio govori o Raosovim maturantskim danima u splitskom Getu provedenim među osobljem nižerazrednog hotela i prostitutkama (usp. Novak, 1980: 17).

Navedeni dio autobiografske trilogije pripada urbanom krugu Raosove proze u kojoj on, gotovo dokumentaristički, ocrtava život najnižeg društvenog sloja u predratnom Splitu (usp. Lederer, 1998: 159).

Branimir Donat ističe kako u *Smijehu izgubljenih djevojaka* ima tragova i obilježja socijalne proze. Raos prvih dvadeset godina svoga života posvećuje traganju za argumentima svog materijalnog i erotskog postojanja. Njegov život obilježile su mnoge nedaće, potucanja, kretanja u društvu siromaha, prostitutki, skitnica i iskonskih ljudi iz puka u čijim se sudbinama i sam prepoznaje. Raos otkriva sebe tek u trenutku kada biva izopćen i protjeran na ulicu (usp. Donat, 1984: 349–350).

Nadalje, Branimir Donat smatra kako je cijela trilogija pokušaj obnove pikarskog romana. *Smijeh izgubljenih djevojaka* smatra se modernom hrvatskom inačicom oblika pikarskog romana. Budući da je izvorno pikarski roman autobiografska ispovijest skitnice čiju romanesknu strukturu tvori niz epizoda iz njegova teškog i burnog života, tako je i sam Raos *pikaro* koji je izbačen na ulicu i prisiljen da se sam prehrani. Iako nije ni lopov ni varalica, ipak ima sve potrebne osobine *pikara* koje mu pomažu da osigura голу egzistenciju. Krasi ga domišljatost, snalažljivost i vitalnost što nadomještaju pesimizam zbog siromaštva koji ga je smjestio na dno socijalne ljestvice (usp. Lederer, 1998: 159–160).

Roman završava Raosovim opisom noći u zagušljivoj sobi geta s tri bludnice koje zbog moguće zarade jedine slave dolazak pobjedničke vojske (usp. Lederer, 1998: 161–162):

... Dvije tisuće godina po mrtvim zidovima ovog carskog labirinta odzvanjao je isti, nepromjenjivi smijeh dočekujući pobjedničke vojnike koji su ga odmah prigrljivali i u ruševna kruništa bedema zabijali zastave, sigurni da ih više nikada nitko neće drugima zamijeniti. Ranjeni, izubijani smijeh...

Ošamućen, jedva se dovukoh do »Ljubljane«. Aleksa je dremuckao previjen preko stola u vratarskoj loži.

– *Aleksa, Aleksa... reci mi zar osvajača dočekuju sa smijehom samo kurve?*

On podiže glavu sa stola i zagleda se u me od pića i nesanice zakrvavljenim očima:

– *Ima i poštenih kurava, mladiću... uvijek sam ti govorio da ima poštenih kurava...–*

i opet spusti čelo na ukrštene i od pića podbuhle prste (Raos, 1965: 834).

4. Patrijarhalni oblik mišljenja

Srednjovjekovni latinski *patriarchatus*, odnosno današnji patrijarhat, oblik je društvene organizacije koju obilježava institucionalizirana dominacija muškaraca koja je izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije. (usp. URL 2)

Različiti autori nude različite definicije pojma patrijarhat. Autor Odža, u svom radu „Žena u usmenoj književnosti i tradicijskoj kulturi Dalmatinske zagore od Fortisa do današnjeg dana“, napominje da se patrijarhat kao sustav odražava u dobnoj i spolnoj hijerarhiji, u nasljeđivanju materijalnih dobara po muškoj silaznoj liniji, po muškom orijentiranom običajnom pravu te u pojavi kada novi bračni par živi u kući muževa oca (usp. Odža, 2016: 58).

Stanislav Feldman u svojoj knjizi *Sudbina Evinih kćeri* ističe da je patrijarhat uređenje ljudskog društva gdje se u rukama muškaraca nalaze sve glavne funkcije vlasti i moći. Nadalje, navodi kako su nastanak i početak razvoja patrijarhata skriveni duboko u mraku prošlosti gdje su se žene neprimjetno, i ne shvaćajući što se događa, našle u podređenom položaju, neslobodne i obespravljene (usp. Feldman, 2012: 145).

Iako su sigurno bile pametnije i sposobnije od mnogih muškaraca, iako su ih, vjerojatno, neki muškarci cijenili zbog njihove pameti, nisu uspjele pomoći svom spolu i promijeniti mišljenje muškaraca o vrijednosti žena (Feldman, 2012: 148).

Srednji vijek ističe se kao specifično razdoblje u kojem nije postojao niti jedan pokret za stvarnu jednakost i ravnopravnost žena i muškaraca. U ljudskom svjetonazoru bila je ukorijenjena misao da su žene manje vrijedne, a kroz čitavi srednji vijek od žena se zahtijevalo i očekivalo da budu poslušne, da služe mužu, da mu pomažu i da ga podupiru (usp. Feldman, 2012: 159–161).

Budući da je u patrijarhalnom društvenom sustavu žena bila zakinuta za učenje, školovanje i znanje, vjerovala je da su udaja i rađanje djece jedina svrha i smisao života. Ukoliko žena nije

udana, nema životnog partnera ili živi sama, smatralo se kako ju je pogodila velika nesreća, a navedeno stanje često bi se okarakteriziralo i sramotnim (usp. Feldman, 2012: 204). Muževi su prvenstveno očekivali da im njihove žene budu poslušne te da im rađaju i odgajaju uspješne sinove koji će ih naslijediti. Za razliku od sinova koji su trebali biti uspješni nasljednici svojih očeva, od kćeri se očekivalo da kada odrastu budu dobre i požrtvovne majke. (usp. Feldman, 2012: 203).

Simone de Beauvoir ističe kako se žene ne rađaju kao inferiorna bića, već one to postaju odgojem. Također, smatra da patrijarhalni tip žene nastaje odgajanjem djece u duhu patrijarhata, odnosno stvaranjem pokornih i podložnih žena (usp. Feldman, 2012: 194).

Patrijarhalna obitelj najčešće se može prepoznati po specifičnim obiteljskim odnosima. Otac je taj koji vodi glavnu riječ, sinovi su gotovo uvijek privilegirani dok se od kćeri nerijetko očekivalo da se brine za svoje roditelje do kraja njihova života (usp. Feldman, 2012: 247–248).

Patrijarhat kroz vrijeme nije tako lako popuštao, već je žustro branio svoj nadmoćni društveni položaj boreći se protiv svake bitne ženske slobode (usp. Feldman, 2012: 192). Položaj žena bitno je poboljšao tek u 20. stoljeću (usp. Feldman, 2012: 190). Navedeni poboljšani položaj žena u društvenom životu izazvao je različite reakcije kod muškaraca. Jedni su reagirali oštro i agresivno dok su drugi novonastalu situaciju prihvatili mirno. Može se reći kako, usprkos svemu, slobodoumne i samostalne žene i danas izazivaju kod muškaraca osjećaj nelagode, straha i nesigurnosti (usp. Feldman, 2012: 192).

Podsvjesni strah muškaraca od ženske seksualne nadmoći postojao je od početka patrijarhata i održao se, više ili manje izražen, do danas. Žene su postale prvi robovi u povijesti, a da bi ih muškarci uspjeli porobiti, morali su ih uvjeriti da su manje vrijedne od njih... Kad su žene izgubile osnovno ljudsko samopoštovanje, dostojanstvo, sigurnost te kad su povjerovala u svoju bezvrijednost, postale su o muškarcima ovisne. No muškarci se, izgleda, još dugo nisu mogli osjećati nadmoćno i kao da su zavidjeli ženama na sposobnosti rađanja koju oni, za razliku od žena, nisu imali (Feldman, 2012: 54).

Važno je napomenuti kako u odnosu muškaraca prema ženama postoji velika razlika između većih i manjih mjesta u kojima, unatoč manjim promjenama, patrijarhat ipak caruje (usp. Feldman, 2012: 209). Navedenu tezu, kroz svoja djela, potvrđuje i sam Raos. Budući da autor potječe iz malenoga mjesta Imotske krajine i u svojim djelima često oslikava život i stvarnost svojega mjesta i vremena, u mnogim situacijama mogu se prepoznati odlike patrijarhata. Odlike patrijarhata i patrijarhalne obitelji također će se pokušati prepoznati kroz analizu ženskih likova koje su obilježile Raosovo djetinjstvo i odrastanje.

5. Feminizam u Hrvatskoj

Razdoblje 19. stoljeća obilježeno je pojavom pokreta i svjetonazora objedinjenih pojmom feminizma. Navedeno razdoblje donijelo je značajne promjene, a glavni cilj novonastalog pokreta odnosio se na promjenu društvenih uvjeta. (usp. URL 3) Prethodno spomenuti patrijarhat vratio se u središte pozornosti kao nešto neprihvatljivo i aktualno čime je došao i kraj podređenog položaja žena.

Feminizam kao pojam potječe od franc. *féminisme*, prema lat. *femina* u značenju riječi žena. Može se definirati kao skupina društvenih pokreta, svjetonazora, ekonomskih te socijalnih prava i položaja žena u svrhu ostvarenja rodne ravnopravnosti. Promatrajući žensku povijest vidljivo je kako su žene najčešće smatrane intelektualno, moralno i duševno slabijima od muškaraca. Uglavnom ih se vezalo uz privatno područje života (dom, obitelj) te ih se isključivalo iz javnoga života. Nisu imale pravo glasovanja, obrazovanja, ekonomske neovisnosti, tjelesne autonomije i skrbištva nad djecom. Pojam feminizma u duhu današnjeg značenja prvi je upotrijebio Charles Fourier 1837. godine, a nekoliko desetljeća kasnije došlo je i do širenja navedenog pojma. (usp. URL 3)

Žena je određena kao spolno i prirodno biće, muškarac kao društveno biće. Na isti način su podijeljeni društveni prostori: za ženu obitelj i svijet privatnog i intimnog; za muškarca, politika, kultura, javni pothvati, svijet akcije (...) (Feldman, 2004: 13)

Razdoblje kraja 19. i početka 20. stoljeća obilježeno je prvim valom feminizma. Godine 1900. pokrenut je prvi časopis namijenjen ženama u Hrvatskoj. Iako se pokretanje časopisa činilo revolucionarnom novošću za tadašnju Hrvatsku, sam naziv lista ukazivao je na uredničku orijentaciju. Njegov naziv *Domaće ognjište* ukazivao je na obraćanje ženama u njihovoj tradicionalnoj ulozi majki i „čuvarica ognjišta“. Pokretačice časopisa okupljene u Hrvatskom pedagoško-književnom zboru razjasnile su kako je ognjište za žene na prijelazu stoljeća značilo više od samoga doma. Ognjište je simboliziralo toplinu doma, ali i svjetlost, kulturu i prosvjećenost (usp. Šilović-Karić, 2004: 181).

Budući da su pokretačice i suradnice prvog ženskog lista bile učiteljice, velik značaj pridavao se obrazovanju i sudjelovanju žena u odgoju mladeži. Pokretačka ideja lista bila je uvjeriti što veći broj ljudi u to da će obrazovane žene još bolje ispunjavati svoju društvenu ulogu majki i odgojiteljica budućih naraštaja. Prve urednice lista bile su Marija Jambrišak i njena učenica Jagoda Truhelka te njihova nasljednica Milka Pogačić koja je časopis uređivala do Prvog svjetskog rata (usp. Šilović-Klarić, 2004: 182).

Česta tema o kojoj se u časopisu raspravljalo odnosila se na školovanje djevojaka. Važno je istaknuti kako su razmišljanja o toj temi bila jako tradicionalna. Tendencija po kojoj muškoj i ženskoj mladeži treba pružiti jednako obrazovanje nije odgovarala zahtjevima života i naravi. Raspravljalo se o tome kako nije dovoljno djevojci dati samo smisao za obiteljski život, već ju je škola trebala pripremiti za praktičnu stranu tog istog života:

Zadaća škole je »uzgojiti u naših djevojaka sve one vrline, koje samo ženi pripadaju i ženu ženom čine«, a zatim »škola mora da upozna djevojku i sa važnim dužnostima žene u krugu obitelji, ona je mora spremiti za obitelj i obiteljski život«. Ali, nije dovoljno »dati djevojci smisao za obiteljski život, već je treba upoznati i sa dužnostima, što je čekaju u njenom domu, jer će život mnogo zahtijevati od buduće majke, kućanice i supruge, ... usaditi joj ljubav i smisao za rad, za red i za štednju, naučiti je da shvaća, koliko imade plemenštine i dobročinstva u izvršivanju onih sitnih dužnosti kućanskoga života« (Šilović-Klarić, 2004: 182–183).

Osim što su žene pristajale na tradicionalnu podjelu na muške i ženske uloge u društvu, pristajale su i na podjelu na muške i ženske osobine pa stoga su tankočutnost, razumijevanje, strpljivost, ljubav i opraštanje smatrane urođenim ženskim kvalitetama (usp. Šilović-Klarić, 2004: 182–184).

Sljedeća rasprava odnosila se na problem učiteljskog poziva. Raspravljalo se o celibatu učiteljica. Udaja učiteljice javne pučke škole smatrala se dobrovoljnim odreknućem službe. Revoltirane navedenom odredbom, učiteljice su se zalagale za ukidanje celibata. Glavni argument kojim su se vodile odnosio se na nedostatak učiteljskog kadra, a u prilog im je išla i činjenica da je u većini austrougarskih pokrajina učiteljicama bila dopuštena udaja. Svojom borbom ipak su uspjele ostvariti rezultat koji se odnosio na podnošenje nove zakonske osnove, a koju je, nažalost, osporio Prvi svjetski rat (usp. Šilović-Klarić, 2004: 184–185).

Uvođenje celibata nije bio jedini problem s kojim su se učiteljice susretale. Potpuna nejednakost očitovala se u plaći koja se razlikovala s obzirom na spol. Naime, za isti posao učiteljice su dobivale manju plaću od svojih kolega učitelja. Učiteljice okupljene oko *Domaćeg ognjišta* postavile su zahtjev za uvođenje jednakih plaća i 1907. godine uspjele ostvariti svoj cilj. Donesen je zakon kojim su učiteljice postale izjednačene s učiteljima u svim pravima i dužnostima (usp. Šilović-Klarić, 2004: 186).

Može se reći kako su navedeni događaji i problemi doveli do novog shvaćanja žena i razmišljanja odmaknutog od tradicionalnih okvira. Počeli su se javljati članci u kojima se ženama nije obraćalo samo kao majkama i odgajateljicama, već su se prihvaćali razlozi koji

navode kako se žena obrazuje zbog financijske neovisnosti i zbog ispunjenja vlastitog života. Progovaralo se i o podcjenjivanju kućanskog rada, a ženi koja je napustila zvanje i preuzela rad u kući preporučivalo se da bude svjesna svoje vrijednosti. Nadalje, list se zauzimao za dostojanstvo neudatih žena. Budući da je jedina svrha žene bila rađanje i odgajanje djece, tadašnji srednji sloj usidjelice je smatrao suvišnim članovima društva. Žene okupljene oko *Domaćeg ognjišta* veliki značaj pridavale su majkama, ali usprkos tome zauzele su se za položaj neudatih žena ističući kako su i one jednako važni članovi koji će svojim radom koristiti napretku svoga naroda (usp. Šilović-Klarić, 2004: 186–187).

Domaće ognjište utiralo je put za buduću pojavu pobornica ženskih prava. Žene okupljene oko navedenog časopisa ne mogu se smatrati feministkinjama u pravom smislu te riječi, iako im se mogu priznati određene zasluge gdje su one u okviru svojih svakodnevnih aktivnosti ustale protiv predrasuda o tome što je emancipacija žena i njezino pravo (usp. Šilović-Klarić, 2004: 189).

Na samom kraju, može se zaključiti kako je časopis od svojih jako tradicionalnih početaka ipak došao do spoznaje kako žena nije samo „čuvarica ognjišta“, već teži samoostvarenju. Tijekom stoljeća žene su uspjele ostvariti mnoga prava. One se danas mogu obrazovati, raditi u svim strukama kao i muškarci, imati pravo glasa i slično, no usprkos tome još uvijek postoje mjesta u kojima žena nije potpuno ravnopravna i jednaka.

6. Život u Dalmatinskoj zagori

Vrijeme prijelaza iz 19. u 20. stoljeće i život u Dalmatinskoj zagori okarakteriziran je tradicionalnim porodicama i strogo podijeljenim rodnim ulogama. U tom kraju uglavnom se živjelo u zajednicama koju su činili roditelji i sinovi sa svojim obiteljima. Svi su zajedno živjeli, jeli, radili i trošili obiteljski prihod. (usp. URL 4)

Članovi Raosove obitelji bili su otac, majka, braća i sestre te baka. Prilikom povratka iz splitskog sjemeništa u Medov Dolac za vrijeme prvih praznika, Raos dolazi kući, promatra svoje ukućane i nudi detaljan opis koji potvrđuje težak život u zajednici, zajednički rad te međusobnu brigu:

Baba Kata me grli i ljubi i gleda me zadivljeno onim jednim jedinim okom i govori kako će i njoj biti bolje dok sam ja kod kuće, ... Sestra Kata u nekim tužnim modrim suknenim dronjcima... Devet joj je godina, i gola i bosa, i gladna... a na njoj leži sve. Čuva dijete Mariju, i dijete Božicu i ono najmlađe, koje se ove godine rodilo, dijete Antu... Žao mi je

gladne babe Kate i ove druge Kate na kojoj sve leži. Ali čini se da tako Bog hoće i bolest moje majke, koja kad god ushtjedne, može biti bolesna, a tada povuci-potegni, i devetogodišnje dijete bez djetinjstva čitavu kuću drži! (Raos, 1984: 76)

Kao glava svake obitelji isticao se otac kojega su krasile osobine strogoće, pravednosti, ozbiljnosti. Za razliku od oca, majka, odnosno žena, bila je inferiorna što se u navedenim zajednicama smatralo uobičajenim i normalnim. (usp. URL 4)

Raosov otac zvao se Petar, bio je mlinar koji je zbog posla rijetko boravio kod kuće i provodio vrijeme sa svojom obitelji. O strogoći oca i patrijarhalnom odnosu gdje se osjećaji gotovo nikada nisu pokazivali, progovara i sam Raos u svom razgovoru s Vlatkom Pavletićem:

Pop me Viculin zaista volio i tetošio nježnije od oca. To je i razumljivo. Već rekoh da se patrijarhalni očevi pomalo i stide tih ženskih osjećaja prema potomstvu. Često se i požestoko naprežu da zatome i smijeh i suzu-iskazivanje nježnosti priliči kmezavu žensku, a ne junaku (Pavletić, 1995: 165).

Za razliku od oca majka je bila ta koja je mladog Ivana pratila u Split, dočekivala ga na povratku, šivala odijela...

Ivan je volio svoju majku, ali zbog patrijarhalnog odgoja koji je ženu smatrao manje vrijednom, nije imao poštovanja niti ju je doživljavao kao autoritet. U brojnim situacijama smatrao ju je neinteligentnom i smiješnom:

Kad je snijeg, onda se oko kuće ide bosonog. Jer čemu snijeg, ako ne možeš gaziti po njemu? Uz ognjište se ipak mora nešto navući, jer je zima. Mater se ljuti što idem bos. Što se to nje tiče? Ne idem njenim nogama. Kaže da je moram slušati. Što još ne? Tko je živ upamtio, da muškarcu slušaju babe! (Raos, 1980: 326).

Poslovi su se strogo dijelili na muške i ženske. Muškarcu su radili fizički teže poslove dok su se žene uglavnom brinule o čistoći, hrani i djeci. Muški poslovi smatrali su se težim i odgovornijim, a ženski poslovi su se omalovažavali. Bandalović i Buzov u svom radu „Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji“, osvrćući se na navedenu situaciju podjele poslova, ističu kako se tu radi o klasičnom patrijarhalnom konceptu po kojemu se kretanje i utjecaj žene ograničavaju prostorom reprodukcije i prirode dok se muškarcima otvara prostor javnog i prostor kulture (usp. Bandalović, Buzov, 2010: 201–202).

Budući da su muškarcu bili ti koji su zarađivali za obitelj, žene su bile gotovo potpuno financijski ovisne o njima. Žena je trebala biti posvećena svim članovima obitelji pa prema tome u ovakvim zajednicama gotovo da nije bilo mjesta intimi između muža i žene. (usp. URL 4)

Važno je spomenuti i to kako je muško dijete bilo utjecajnije od bilo koje žene, čak iako je ona starija od njega. Muškarci su zauzimali položaj ovisno o svojoj dobi pa su prema tome dječaci su morali slušati mladiće i odrasle muškarce, neoženjena braća bila su podložna oženjenima, a stariji oženjeni brat imao je prednost nad mlađim oženjenim bratom (usp. Bandalović, Buzov, 2010: 204).

Raos je kao najstarije muško dijete u kući također bio utjecajan, a njegov utjecaj i „povlašteni položaj“ dosegli su vrhunac njegovim odlaskom u Split i pohađanjem svećeničkih škola:

Ja ne jedem što i ukućani – to se zna – jer, hoćeš-nećeš, ja sam ipak gospodin i svećenički podmladak, pa ne bi ni pristajalo niti bi Bogu bilo ugodno, da jedem soparnu seljačku hranu. Meni skuhaju malo manistre ili riže i začine uljem. Onda poneka seljanka pošalje kakvo jaje ili komadić sira, i stavlja mi na dušu, da je se sjetim s ponekom misom kad je više ne bude (Raos, 1984: 76).

Svim ženama je zajedničko da su isključene iz javnog dogovora, da ne pitaju za poslove u vezi s kupovanjem, prodajom, promjenom zemljišta itd. Uglavnom su vezane za kućanstvo i djecu, a one žene bez djece smatrane su različitima od poželjnog i korisnog za zajednicu i obilježene svojom razlikom (usp. Bandalović, Buzov, 2010: 204).

U daljnjem nastavku rada pažnja će se usmjeriti na ženske likove Raosovog doba. Navedene pojedinosti života u Dalmatinskoj zagori pokušat će se detaljnije uočiti u Raosovoj trilogiji tijekom analize ženskih likova.

7. Ženski likovi

U svojem razgovoru sa Pavletićem, Raos ističe kako je u njegovom kraju vladao patrijarhalni stav koji je određivao odnos prema svakoj ženi. Opisuje situaciju iz svog ranog djetinjstva kojom potvrđuje navedenu tezu:

Bilo mi je osam godina kad sam pristupio prvoj uskrsoj ispovijedi. Uđoh u crkvu i stadoh na kraj repa od petnaestak žena. U neke me spazi jedna starica, primi me za ruku i postavi me prvog do ispovjedaonice. Kad se u ime pravednosti pobunih, ona me smiri: „Upamti sinko, Bog je najprije stvorio Adama!“ I sve joj žene odobrile (Pavletić, 195: 164).

Navedeni patrijarhalni stav određivao je i odnos prema najbližim ženskim osobama, čijim opisom Raos započinje svoju trilogiju *Vječno žalosni smijeh*. Budući da je gotovo cijelo djetinjstvo proveo sa majkom Marom i bakom Katom, one su se istaknule kao osobe koje su

ostavile poseban trag u njegovu životu i srcu. Osim majke i bake, Raosovo djetinjstvo obilježila je i mala Marija, njegova prva dječja ljubav.

Budući da je Raos bio zaljubljive prirode, kroz njegovo odrastanje i mladost prošli su brojni ženski likovi od kojih se izdvaja nekolicina *običnih* djevojaka i prostitutki. Spomenute djevojke uglavnom su predstavljale objekt Raosove zaljubljenosti i njegove tjelesne požude, a za razliku od male Marije ni jednoj od tih djevojaka Raos nije posvetio tako detaljan opis.

7.1. Lik majke Mare

U prethodnom poglavlju govorilo se o tradicionalnim obiteljima Dalmatinske zagore u kojima se otac isticao kao glava obitelji dok je majka bila inferiorna. Ivan Raos također se rodio i odrastao u malom selu Imotske krajine u kojem su vladali gotovo jednaki zakoni kao i u ostalim mjestima Dalmatinske zagore. Obiteljska hijerarhija i superiornost muškaraca vidljiva je već na samom početku romana. Prilikom opisa Raos na prvo mjesto stavlja oca, nakon kojeg slijedi majka, zatim djed pa tek onda baka. Muška dominantnost ne zaustavlja se primjerom s početka romana, već je ona prisutna u cijelom romanu i vidljiva u brojnim situacijama:

Kad ih naberemo pune pregršti, pune rukoveti, donesemo ih kući i stavimo u vodu, neka čekaju do sutra. I tako čitavu noć spavaš i sanjaš, i sve misliš da si budan. A kad se zapravo probudiš, ono pun kajin vode, a voda puna ljubičica. Trčiiii... Pomalo! Najprije otac, a onda mi muškarci, tj. ja – kako i Bog zapovijeda – a ženama što ostane (Raos, 1984: 360).

Žene u tradicionalnim obiteljima nisu mogle biti glava kuće, no svaka je kuća imala gospodaricu koja se još nazivala i „maja“. (usp. URL 4) Uloga gospodarice kuće, koja je ujedno bila zadužena za sve kućanske poslove, pripala je Raosovoj majci:

Mi svoju mater zovemo maja a pavlovi je Zovu mama i onisu Mala bandica stoga. Moja mater je izgrabovca izovuje bujinica. Ona bimebila daneznan uteći kozec Uzastranu Jer mi dica idemo uzbrdo A stari nizbrdo. Ona ima dvi noge i opanke i kuvanan za jisti, kadse zblani unda jojse svi smiju. Ja volim svoju Mater jer me je rodila i bilin Mlikon Zadojila. domovina kakva bila rođenom je Sinku mila (Raos, 1980: 296).

Raosova majka zvala se Mara, no svi su je zvali Bujinica. Navedeni nadimak naslijedila je od svoga oca Buje, krčmara iz Grabovca. Kao najstarije dijete u obitelji, pomagala je roditeljima oko obiteljskih poslova i brinula se o mlađoj braći i sestrama sve dok se nije udala. Prema tradiciji postojao je ustaljeni red pri sklapanju bračnih veza koji je nalagao da se najprije uda ili oženi najstarije dijete u obitelji. Ukoliko bi se taj red preskočio, sumnjalo bi se kako preskočena

osoba ima određene poteškoće. Navedeni „zakon“ u većoj se mjeri odnosio na djevojke koje bi se kasnije teško udale (usp. Alaupović Gjeldum, 2019: 11). Ivanova majka Mara bila je najstarije dijete u svojoj obitelji pa se tako i prva udala. Nakon udaje prešla je u drugu obitelj, no njena uloga ostala je gotovo ista. Budući da su se poslovi strogo dijelili na muške i ženske, Raosov je otac radio fizički teže poslove i financijski se skrbio za svoju obitelj, dok je Raosova majka vodila brigu o kućanstvu, djeci, hrani itd.

Važno je spomenuti kako su žene za razliku od muškaraca bile manje školovane pa tako i Raos u jednom dijelu navodi kako je njegov otac učeniji od majke; *Moja mater zna čitati samo brojeve. To joj je kao krčmarevoj kćeri bilo sasvim dosta. Moj otac zna i slova...* (Raos, 1980: 397). Nadalje, žene su smatrane manje pametnima od muškaraca, stoga im nije bilo dopušteno sudjelovanje u javnom životu i obavljanje važnih poslova. Postojala je teza koja je navodila kako su žene zarobljene svojim specifičnim biološkim karakteristikama, svojom tjelesnošću i spolnim nagonima te kao takve nemaju razboritosti koje su potrebne za ravnopravno sudjelovanje s muškarcima u javnom životu (usp. Bandalović, Buzov, 2011: 202). Raos svoju majku također nije doživljavao kao pametnu ženu što se može uočiti u njihovim međusobnim razgovorima. Prvi razgovor odvijao se na putu iz Medova Doca prema Imotskom, a raspravljalo se o meteorološkim pojavama:

— *Je li voda ili magla? — veli moja mater i davi se od smijeha.*

— *Pa — mene boli i srdžba i stid, ali opet se ne dam — pa, ne može se reći da nije magla, ali opet ne može se reći da nije voda.*

— *Opet on! Rukama je možeš opipati, a opet tvrdoglavish.*

— *A znaš li ti, sirotice moja jadna i tužna, da nije magla sve ono što možeš rukom opipati. Ako ne znaš da se voda pretvara u maglu, onda ja s tobom ne mogu razgovarati. Jesi li vidjela lonac kipuće vode? Eto, tako ti je i s ovim. Kad smo bili na brdu, ovdje je bila voda...Ti nisi bila učenjak niti si išla u školu, pa ne znaš kako to ide, sirotice moja, i tako...* (Raos, 1980: 500).

Nakon razgovora o magli što se nadvila nad Imotskim poljem, uslijedio je i drugi razgovor na putu prema Baškoj Vodi:

Nije se pametnijom pokazala ni kad smo sišli u Bašku Vodu. Radilo se o crkvi i velikom satu na njoj.

— *Tuče li on i po noći? — upitam.*

— *Tuče.*

— *Koliko ga za to plaćaju?*

— *Koga? Sat?*
 — *Kakav sat! Zvonara, koji otkucava sate?*
 — *Zvonara?!... Budalo, sam izbija, kao i budilica babe Trogrluše!*
 — *E, budilica... Jedno je zvonckati na onaj praporac, a drugo je udarati čekićem o zvono! Ne možeš ti s njom dvije ljudske izmijeniti (Raos, 1980: 474).*
 — *Da mi više nisi probijelio! — zacrvni se mater. —*
Samo me sramotiš pred tuđim čovjekom. Zar ne vidiš, da su to valovi?
 — *Valovi! — prasnem u smijeh, ali neću se s njom upuštati, nego mislim svoj...*
A ne zna, nesretnica, da se valovi šire samo u krugovima...
A njoj su najedanput valovi nekakve nezgrapne brazde bez ikakva reda, jedna ovdje, jedna ondje; jedna se propinje na prste, druga pada na stražnjicu... pi ...
Onda ja na to moram šutjeti, ja koji sve znanje o valovima imam u malom prstu! Bože, što će misliti Brko kako glupu mater imam (Raos, 1980: 474).

Osim što su žene smatrane manje pametnima od muškaraca, često su okarakterizirane kao brbljive, svadljive, oštrog jezika: *Žene imaju dug jezik, i neka im ga. A mi muškarci imamo pamet. I neka nam je. A ta pamet, ako hoće biti pamet, kratka. I u tome je sva mudrost. Kratka pamet, dug život. To se zna (Raos, 1980: 310).* Navedene osobine karakterizirale su i Raosovu majku: *Moja mater svašta govori. To joj i otac veli. I did Buja (Raos, 1980: 330).* Najčešće se svađala sa babom Katom, zbog čega je mali Raos smatrao kako će u muke paklene, a nerijetko je dolazilo i do svađa s ostalim ženama u selu:

Jednoga dana zaprijeti babi, da se ne smije više umivati iz vrčine, jer će joj je razbiti o glavu... Ona kaže da joj to pomaže očima, zapravo oku...
Ali dokaži ti to mojoj materi. Kažu da je u njoj sto i jedan đavao i da bi glavom mogla poklepati motiku.
Baba se i sljedeći dan oprala. Moja joj je mater začas skinula sve bogove i odletjela u Raose, da se pred čitavim komšilukom izbjesni...
Meni se osobito sviđalo to što će baba zasjesti s desne Gospodnje, a mater se u paklu na ražnju vrtjeti i moliti kap vode (Raos, 1980: 436–438).

Raosova majka istaknula se kao tipična žena svojeg vremena i prostora. Još kao dijete Raos ju je doživljavao ne baš pametnom, brbljivom i svadljivom. Svoju je majku volio, no bio je svjestan svog položaja u obitelji:

Majka postoji da te rodi, da te doji, da te goji, da te voli, a ne da ti ženskom glupošću mušku pamet soli. Tvoja je jedina dužnost prema majci da joj ljubav ljubavlju uzvratiš, da razbiješ gubicu svakom koji bi u nju dirnuo, pa ako za majku treba izložiti i život, izloži ga! (Pavletić, 1995: 164).

7.2. Lik babe Kate

Posebno mjesto u Raosovu životu i srcu pripadalo je baki Kati: *Moja baba i ja. To je posebno poglavlje. Voli me. I ja nju. To se zna* (Raos, 1980: 335). Baka Kata majka je Ivanova oca Petra. Okarakterizirana kao jednooka, osjećajna i mirna starica. Može se reći kako ona nije bila sasvim tipična žena svoga vremena. Iz Raosova opisa s početka romana doznajemo kako je imala drugog muža, kako nije bila voljena od strane Raosove majke i kako je puno pripovijedala.

Mali Raos ističe kako baka Kata slabo vidi jer joj je njen drugi muž izbio oko. Uočava se fizičko nasilje muškaraca nad ženama koje je u navedenom vremenu i sredini bilo uobičajeno: *Unase kaže baba Ito jemuški... baba Kata to je moga ćaće mater. njoj je njezin drugi muž ane moj did izbijo oko kadje bijo pijan pasevratila mom ćaći. Ona slabo vidi ako slipac slipca vodi obaće ujamu* (Raos, 1980: 296–297).

Nadalje, važno je napomenuti kako je u patrijarhalnim obiteljima u kojima su žene bile podređene muškarcu, jedino svekrva mogla imati utjecajniiji položaj (usp. Bandalović, Buzov, 2011: 204). U Raosovoj obitelji situacija je bila drugačija. Položaj bake Kate nije bio utjecajan, već je ona u mnogim situacijama bila fizički i verbalno napadana od strane svoje snahe, Raosove majke. Mali je Raos volio i štitio svoju babu Katu koliko je god to bilo moguće. U svakoj svađi između majke i bake, stao bi na bakinu stranu, odnosno na stranu pravde:

Mater i zbog toga na njoj iskaljuje bijes. Ona za bilo što na njoj iskaljuje bijes. Mrzi je koliko se god svekrva može mrziti. A bogme može se mnogo. Ponekad je i tuče, jer – kaže – da joj se poslije toga smire živci. I da je to osobito dobro za zdravlje.

Čim je doznala da se baba umiva iz vrčine, odmah joj je zabranila jesti s nama iz iste zdjele. Pronašla je nekakav mjedeni tanjur i na njemu joj odmjeravala obrok. Možete zamisliti kakav je bio, mislim i tanjur i obrok.

Tako je baba uglavnom gladovala, a i u sporednom, bogme. Znam da je gladovala, jer čim bih ja ukrao komad kruha i skrivečki joj ga pružio, tako ga je proždrljivo progutala, kao da tri zime nije ništa okusila (Raos, 1980: 436).

Baka Kata ipak se najviše isticala po svojoj učenosti. U mladosti je živjela kod strica u Splitu gdje se školovala, opismenila, naučila talijanski jezik i pročitala brojne knjige. Svoje znanje prenosila je i na malog Raosa tako što mu je svakoga dana prepričavala brojne romane i učila ga talijanski jezik:

... moja je baba učenija od popa. Ona je pročitala sve bijele knjige koje je Bog na svijet dao: »Zlatarovo zlato«, »Prosjaka Luku«, »Genovevu«, »Ružicu Cesargradsku«, »Osveta je moja, ja ću je vratiti«, nekakvog ugljenara Gojka, »Kletvu nevjere« i pitajboga što sve nije pročitala. Svaku od tih knjiga pripovijedala je meni po dva tri dana. Najviše mi se sviđa »Genoveva«. I »Zlatarovo zlato« je lijepo, ali nema »Genoveve« do »Genoveve«! Baba kaže da je to poslije Svetoga Pisma najljepša knjiga na svijetu, a ja mislim da je i od njega ljepša (Raos 1980: 397).

Osim pripovijedanja dijelila je korisne životne savjete, mudrosti i poslovice:

Baba opet kaže da na svijetu nema ništa ljepše ni mudrije od poslovice. Ona ih često upotrebljava, a i ja uza nju. Stoga je ona pametna žena. Svi je poštuju. I mene uza nju. To se zna. Kakvo drvo takav klin, kakav otac takav sin. Baba nije otac, ali to ništa ne smeta kad se o dobru radi.

Ako hoćeš nešto kratko i pametno reći, onda ne govori ništa, nego samo ošini poslovicu (Raos, 1980: 310).

Može se zaključiti kako je Raos upravo od svoje bake naslijedio jezično bogatstvo i lakoću pripovijedanja. Svojom učenošću i znanjem baka Kata uživala je veliko poštovanje i istaknula se kao posebna žena svojega vremena.

7.3. Lik Male Marije

Prateći Raosov život, preko djetinjstva do odrastanja, može se uočiti kako su se na njegovom životnom putu javljala brojna ženska imena. Kao jedna važna karakteristika mladog Raosa ističe se njegova laka zaljubljenost. Njegova prva dječja ljubav bila je upravo Mala Marija kojoj je, za razliku od ostalih djevojaka, posvetio detaljan opis.

Mala Marija, nećakinja popa Viculina, živjela je u Kaštelima i svake praznike provodila u Medovu Docu.

Ipak mi je od svih Viculinovih najdraža mala Marija. Ne zato što zna lijepo izmišljati – ona ne zna ništa – nego zato što je zgodna ženskica i što je ja u neku ruku ljubim.

Nikako se ne mogu sjetiti otkada je ovdje, ali znam, otkad je znam da sam u nju zaljubljen.

Moja mater, njena tetka i sâm Viculin odmah su rekli da je to moja djevojka. Ja nisam imao ništa protiv, a ni ona, jer ja sam – znate – veoma zgodno i prikladno momče.

– Ne smeta – vele – što je malo starija, naučit će ga ljubavi. I Kusuša je starija od eravog Grge, pa što smeta!

Međutim, nije ona mene učila, nego ja nju. Ona je u tomu velik nevježa, a sve mi se čini da su takva sva djeca oko Splita (Raos, 1980: 309).

Već na samom početku Raosova opisivanja Male Marije, uočavaju se znakovi mizoginije. Iako se mizoginija općenito definira kao mržnja ili odbojnost prema ženama, u ovom slučaju ne može se primijeniti najopćenitiju definiciju. Može se reći kako Raos ima određene predrasude o ženama te ih na temelju predrasuda diskriminira. Mali Raos najprije ističe kako je Marija *zgodna ženskica, koja ne zna ništa* (usp. Raos, 1980: 309). Smatrao ju je fizički lijepom, ali neinteligentnom, dragom, ali brbljavom: *Koliko je draga, toliko je i brbljava, a brbljavost je daleko od mudrosti – kaže moj otac* (Raos, 1980: 310). Mariji je dodijelio sve tipične karakteristike ženske osobe prema kojima se ona izdvajala od muškaraca. Njegov stav odražavao se u njihovim međusobnim svađama u kojima je on uvijek bio taj koji je u pravu, a ona mu je uvijek popuštala.

Tema njihove prve svađe odnosila se na rađanje djece. Marija je zastupala tezu kako djecu donosi rođa dok je malom Raosu navedena priča o ptici koja donosi djecu bila jako smiješna. Raos je znao kako nastaju djeca, a njegovo znanje potvrđuje ravnopravnost djece s odraslima.

Od djece u Imotskoj krajini ništa se nije skrivalo te ih se na taj način odmah uključivalo u svijet odraslih:

Prvo i prvo, rekla mi je da ju je donijela nekakva roda.

Pitam ja nju što je to roda, a ona veli da je to ptica.

- *Mora biti velika ta ptica – velim ja.*
- *Velika, strašno velika – veli ona.*
- *Sigurno te je od duška donijela iz Kaštela u Medov Dolac?*
- *Ne. Ovamo sam došla autom.*
- *Pa gdje te je onda donijela?*
- *Pa mami, mulac jedan!*

Sve mi je to nekako sumnjivo. No, bolje šutiti nego mutiti. To se zna. Možda ju je u stvari i donijela ta roda, kaže, krakata ptičurina.

- *A je li još koga, recimo, mami donijela ta roda?*
- *Jao, što si glup!... Pa svu djecu donosi. I tebe je donijela.*
- *I mene?!*
- *I tebe! To je bar jasno.*
- *Ma bogati! – tako svi govore kad netko izvaljiva glupost.*
- *A jest, bogami! – tako opet svi govore kad brane glupost.*
- *Jest ovo... – tuckam se dlanom po ustima – ... što sam ti htio reći... aaa...*

Zatim sam joj kazao i pokazao, kako se rađaju djeca (Raos, 1980: 309).

Dječju zaljubljenost, druženja, igre, rasprave, prekinuo je odlazak Male Marija. Odlaskom Male Marije dječak je ostao sam i tužan. Često je mislio na nju i zamišljao njihov ponovni susret:

Sve mislim kako više nema Male Marije, kako je nikada više neće biti, kako je nikada neću vidjeti, i kako je ona za mene zauvijek umrla.

Da je bar tu! Ali ona je u Kaštelima, i nikada više neće doći! Da dođe samo časak, da mi se nasmiješi i ja njoj, da se čvrsto zagrlimo pa da umremo! (Raos, 1980: 375)

Nakon dvije godine Marija se vratila u selu i probudila veliko uzbuđenje kod Raosa. Prvotno uzbuđenje zbog vijesti o Marijinu povratku ubrzo je preraslo u čuđenje i žalost izazvano promjenom njenog fizičkog izgleda:

- *Poljubi ženu – zagraktaše.*

A ja bradu na prsa, oprezno zaobiđem to dugo i strano stvorenje, a onda, kao preplašen i progonjen zec, skočim u vunu i pokrijem lice rukama.

Ženske prasnuše u smijeh. Čujem kako se cereka i ona curetina za koju govore da je Mala Marija (Raos, 1980: 384).

Iako je mala Marija predstavljala prvu Raosovu dječju ljubav, ona je ujedno predstavljala i njegovo prvo ljubavno razočaranje. Marija više nije bila mala djevojčica kakvu je Raos volio i pantio, već je postala njemu strano i nepoznato biće.

7.4. Žene u *Žalosnom Gospinu vrtu*

Drugi dio trilogije *Žalosni gospin vrt* predstavlja Raosovo dječjaštvo u kojem je po prvi put iskazana njegova seksualna svjesnost. Budući da je to vrijeme provodio u sjemeništu školujući se za svećenika, često je bio rastrgan između svojih želja i svećeničkih pravila. Svoje tjelesne nagone pokušavao je zatamiti, no to se nije pokazalo kao dugoročno rješenje. Na kraju je rješenje pronašao u praksi licemjerja. Nastavio je snivati i zamišljati žene, a poslije sna otrčao bi na svetu ispovijed. Naposljetku, utješni razgovori malenoga dječčaka s Isusom zamijenili su se razgovorima s ciničnim i racionalnim vragom (usp. Lederer, 1998: 155–156):

- *Ne zovi me svojim sinom!*
- *I ne zovem te. Zovem te »sinčićem«. Sinčiću moj, svi su ovi na jedan ili drugi način proživljavali sve što i ti: i misije, i ekstaze, i raspinjanja, i stigme, a i... ljubavi... tek što su oni bili malo smioniji. Ti samo sanjaš o ženi, a ja znam dvojicu iz tvog razreda koji su je imali. Hehehe... kako ti se to lice iskrivilo, sinčiću! Kako se netko usudio, da prije od tebe pozna ženu! Hehehe...*
- *Nije istina!*

A on se i dalje kesi i gleda me s visoka s jednom đavolskom nasladom:

- *E, nije istina!? Kako te to upeče, a!... da i u zlu ima boljih od tebe. Ti misliš, da si vrag zna što otkrio kad onoga glupana nazivaš glupanom, kad znaš da su kršćanski mučenici jedno, a kršćanstvo drugo, da je gramzivost presvete hijerarhije potisnula osnovne kršćanske zasade: ljubav i milosrđe, da nije bilo Teodozija kako bi sve to drukčije izgledalo, i da Hildebrand nije izmislio neženstvo kako bi ti toplo i pobožno preo uz svoju popadiju. Vidiš, Drviš, kanonički nećak i pekmezar, misli pametnije:*

dobro je da je bio Teodozije i Hildebrand – onako bi imao jednu ženu, a ovako je čitavo selo moje i još poneka iz drugoga sela.

- *Ne, ne misli on tako! Svi oni misle: samo jednom okusiti ženu, Bog će učiniti da mi se zgadi, a onda ću čitav život živjeti u čistoći.*
- *Sinčiću, sinčiću nikada ništa od tebe* (Raos, 1984: 249–250).

Može se reći kako u drugom dijelu trilogije uglavnom dominiraju žene, odnosno djevojke, u koje je Raos bio zaljubljen. Često je zamišljao žene i maštao o njima, a njegova prvotna maštanja na kraju su se pretvorila u opsesiju koju je mladi Raos teško mogao kontrolirati. Dolaskom kući u Medov Dolac za vrijeme prvih praznika primijetio je dvije djevojčice s Dobrinča koje su u njemu pobudile nešto što mu je do tada bilo strano i neobično:

Samo nikada nisam udario dvije male s Dobrinača, kojima će uskoro biti četrnaest godina, i grudi su im počele bubriti. Kad bih god odlučio da ih udarim, te bi me grudi ubole ravno u srce i neka bi se čudna milina oko njega razlila – nikako ih nisam mogao udariti. I u san su mi dolazile te grudi, i ne pod bluzom, nego – odstupite nečiste napasti – nego gole i sve se nekako uvijale i bubrile, da si im rast mogao pogledom pratiti. Budio sam se sav uznemiren i odmah se obraćao Gospi, da me zaštiti, da obrani svoga jadnog dječaka, koji toliko voli nju i njen vrt.

- *Što si ljubio, dobro si ljubio – govorio bih sebi sjećajući se djevojaka svoga djetinjstva – više tvoje posvećene usne ne smiju taknuti đavolska usta žene... jer ti si svećenik zauvijek.*

Kada bih sutradan ponovo došao držati »dotrinu«, rekao bih sebi da ne smijem ni pogledati djevojčice s Dobrinača. Ali đavao je u čovjeku, i oči bi same od sebe padale na njih, i baš na grudi, na grudi koje su iz dana u dan sve više bubrile i sve nasrtljivije u san dolazile (Raos, 1984: 80).

Tijekom boravka u sjemeništu, Raosova pažnja često je bila usmjerena na obrtničku školu koja se nalazila nasuprot sjeverne strane sjevernog krila. Ono što je Raosa zapravo intrigiralo nije bila sama škola, već djevojčice koje su se nalazile u njoj. Potajno ih je promatrao s prozora, maštao o njima, u mislima im skidao haljine i sanjario o njihovu poljupcu.

Za vrijeme petih praznika, u Medov Dolac došao je novi svećenik i njegova nećakinja. Saznavši kako je nećakinja mlada djevojka, Raosove misli bile su usmjerene samo prema njoj. Dolazila mu je u snove i ukrala njegovo srce prije nego što ju je ugledao. Sljedećeg jutra odlučio ju je upoznati, a već nakon nekoliko dana izjavio joj je ljubav. Djevojka ga je opominjala govoreći kako je ona ipak starija od njega, no mladom Raosu to nije smetalo. Jedne večeri

uhvatio je priliku i skupivši hrabrost poljubio je u lakat. Opijen poljupcem nastavio je sanjariti, no njegovu sanjarenje prekinula je surovost sjemeništa. Dolaskom u sjemenište njegova unutarnja borba se nastavila.

Na samom koncu radnje Raos u Splitu susreće učiteljicu Maru i odlazi s njom u kino gledati *J' accuse*, film o aferi Dreyfuss. Budući da je Zola bio na indeksu zabranjenih pisaca, stariji prefekt izbacuje mladog Raosa iz sjemeništa. Izlaskom iz sjemeništa Raos je svoju slobodu iskoristio za upoznavanje žene. Svojih posljednjih 30 dinara dao je tješiteljici, odnosno prostitutki u splitskom Getu, s kojom je na poslijetku konzumirao svoju čežnju za ženom (usp. Lederer, 1998: 158). Prostitutka Anka bolovala je od sušice i upravo je s njom mladi Raos izgubio svoju nevinost. Može se reći kako na kraju Raos ipak spoznaje ženu koja je potpuno suprotna od žene njegovih dječaćkih snova. Postao je svjestan kako se dječaćko, bezbrižno vrijeme nikada neće vratiti:

Potočić je odskakutao, ocvali mirisi, i u naručju dobre sušičave djevojke spoznaješ, da je proteklo nešto lijepo, nešto bijelo i nedužno, zauvijek proteklo, i da se nikada više neće vratiti bure ni južni oplodni vjetrovi, da nikada više nećeš onako ludo, onako bezumno i neodgovorno poletjeti za svojim snom.

Nikada više nećeš drhtati pred osušenom kičmom, ali ni mučiti se neostvarenom željom za ženstvom.

– *Nemojte me poljubiti, gospodine, to za vas neće biti dobro.*

Ne znaš, mala djevojko, da te ionako ne bih poljubio. Nitko ne zna, mala djevojko, da te ionako ne bih poljubio, kao što ni ti niti itko zna, da se u ovom času u tvom sušičavom krilu jedan dječak slomio i jedno dječastvo pokopalo (Raos, 1984: 293–294).

7.5. Žene u *Smijehu izgubljenih djevojaka*

Za razliku od prethodnog dijela romana u kojemu su uglavnom dominirale djevojke u koje je Raos bio zaljubljen, u posljednjem dijelu trilogije, izuzev nekoliko običnih žena ili djevojaka, dominiraju i likovi prostitutki. Osim male Marije, djevojke Raosova djetinjstva, niti jednoj drugoj djevojci nije posvećen detaljan opis.

Kada je riječ o običnim djevojkama i ženama, među prvima se istaknula Ivanka. Ivanka, djevojka iz škole koja je sjedila u Raosovoj klupi, bila je mirna i sramežljiva. S njom je sve trebalo ići polako i strpljivo što mladom Raosu nije odgovaralo. Na kraju mu je postala dosadna i odlučno ju je ostavio:

– *Ti me samo poljubi, a molitvu prepusti mojoj babi, ona ionako nema drugoga posla.*

Ali moja djevojka žalosno zavrti glavom, prikova bradu o prsa i utonu o šutnju.

– *Nećeš ti, hoće druge tri! – rekoh oholo i pakosno, okrenuh se i odoh pjevajući bez mrve sluha (Raos, 1965: 618).*

Nakon Ivanke Raos nalazi novu djevojku koja se zvala Vera. Vera također nije bila laka djevojka, no Raos je smatrao kako će je za razliku od Ivanke sigurno poljubiti. Poslije Vere našla se Darinka koja se nije stidjela zagrljaja, poljupca, štipanja i slično. Raos nije želio propustiti priliku da s Darinkom ode korak dalje no to mu nije uspjelo. Darinka ga ostavlja i odlazi: *Ode. Ja ostadoh kao prikovan gledajući kako sve dublje ulazi u tamu i kako postaje sve manja i neuhvatljivija... i gdje li sam to pogriješio kad je sve bilo kako treba... (Raos, 1965: 645).* Još jedno razočaranje doživio je s Tanjom s Visa koja je svoju nevinost željela donijeti mužu u miraz, a zatim s učiteljicom Danicom koja mu također nije pružila tjelesnu ljubav:

Prokleta nerazumno žensko! Ni zagrljaja ni poljupca. A kamoli itakodalje! Zašto sam onda maturu polagao, san sanjao i plan krojio!

Na rastanku mi kupuje kartu za povratak, prati me do autobusa, stiska mi obje ruke i netremice me gleda pogledom punim nježnosti i ljubavi:

– *Piši!*

Ali ja više ne vjerujem varljivim očima žene:

– *Tko se pismima osladio, a nije umio živim čovjekom!*

I odoh (Raos, 1965: 761).

Likovi prostitutki, odnosno likovi žena koje svoje tijelo prodaju za novac, često su spominjani u posljednjem dijelu Raosove trilogije. Takve djevojke bile su Lucija, Tonka i Franka. Navedene djevojke unajmljivale su sobe u *Split baru* u koje bi dovodile svoje mušterije i tako zarađivale za život. Budući da im je mladi Raos često nalazio mušterije, imao je mogućnost besplatno koristiti njihove usluge: *Kad bi kakav hotelski gost ili namjernik kakav ili čestiti suprug i otac splitski poželio kakvu stvarnu curu, ja bih skoknuo i zviždnuo Luciji, Tonki ili Franki, o kojima sam znao da su zgodne i pristojne djevojke, i one bi se odmah odazvale. Bile su to drage i ljudske kurve i htjele mi se na neki način odužiti, te su mi čas nudile novac, čas sebe (Raos, 1965: 768).* Iako je cijelo vrijeme sanjario o prostitutkama, tjelesnoj ljubavi i slično, njihove usluge je odbijao:

Nikako ne mogu razumjeti što se to u meni događa. Čitavo sam mladenaštvo maštao o ženi – o poštenoj ili drolji, sasvim je svejedno – i sada kad mi se pruža prilika, neću. Iz nekih moralnih pobuda? Iz ponosa? Kakav vražji ponos i moralne pobude kad i opet maštam o suvišnih trideset dinara kojoj ću dati onoj prvoj iza ugla! Zar nije svejedno platio ih s trideset dinara ili uslugom?! A ipak se čini da nije. Ili se to ja, kao rođak gospodina gazde, i sâm gazde igram?

Ne da ih nisam želio! O želio sam ih, gadno sam ih želio. I Tonku s nabijenim stražnjicama, i Franku s kruškastim dojčkama, i Luciju s očima što pokrivaju pola lica! Želio sam ih, ali, eto, u meni je bilo nešto jače od želje, nešto što nikako ne mogu dokučiti (Raos, 1965: 769).

Razlog Raosova pomaganja prostitutkama i odbijanja njihovih usluga o kojima je toliko maštao leži u suosjećanju. Raos u *izgubljenim djevojkama* prepoznaje sebe i svoj život u sjemeništu. Sjemenište je bilo mjesto u kojem se mladi Raos osjećao zarobljeno i nesretno, odnosno podnosio je žrtvu koja mu je trebala osigurati bolju budućnost. Nalik njemu bile su djevojke „zarobljene“ u splitskom Getu koje vjerojatno nisu bile sretne zbog toga što rade, ali im je taj posao omogućavao vlastiti opstanak.

Na samom kraju romana, kada je ratno stanje postalo ozbiljno, Lucija, Tonka i Franka jedine su slavile dolazak pobjedničke vojske. Dolazak pobjedničke vojske za njih je značio veliku zaradu koja će im omogućiti novi život i prestanak bavljenja dosadašnjim poslom. One su jedine slavile rat, a njihovo veselje i smijeh odzvanjao je opustošenim splitskim ulicama:

I što su zvijezde više bljedile i metalno se sivilo praskozorja protkivalo rumenilom, to je taj piskutljivi smijeh postajao sve bučniji dok se ne prometnu u hihotanje koje se poput poludjelih ptica stade odbijati od okomitih stijena kanjona, mlatarajući, krvareći i padajući... Dvije tisuće godina po mrtvim zidovima ovog carskog labirinta odzvanjao je isti, nepromjenjivi smijeh dočekujući pobjedničke vojnike koji su ga odmah prigrljivali i u ruševna kruništa bedema zabijali zastave, sigurni da ih više nikada nitko neće drugima zamijeniti. Ranjeni, izubijani smijeh... (Raos, 1965: 834).

8. Muški likovi

Položaj ženskih likova Raosovog doba ne može se u potpunosti prikazati bez doticaja s muškim likovima. Budući da je Raos odrastao u vremenu i mjestu u kojem su vladali zakoni patrijarhata, važno je dati uvid u položaj i život muškarca.

Na samom početku može se primijetiti kako je muškim likovima posvećeno više prostora u romanu. Sam autor ističe kako je to istinito ali i razumljivo budući da on poseže za onim što mu je najpoznatije (usp. Pavletić, 1995: 226).

Istina je da u cijelom mom djelu muške uloge odnose lavovski dio, ako hoćeš i preko osamdeset posto. To je i razumljivo. Realistički pisac bar nastoji dati što vjerniju sliku viđenog oko sebe. Stoga poseže za onim što mu je najpoznatije. Stoga je u mojim djelima najuvjerljiviji prikaz moga života i života u mom kamenjaru. Kao muškarcu mnogo su mi poznatiji muškarci nego žene (Pavletić, 1995: 226).

Likovi oca Petra, dida Buje, popa Viculina ostavili su najveći trag u Raosovom životu. Za razliku od ženskih likova, muški su likovi prikazani dominantnijima što nam pokazuje da ih je Raos još kao mali dječak doživljavao kao takve.

Interpretacijom pojedinih muških likova uvidjet će njihov odnos s mladim Raosom kao i utjecaj kojeg su ostavili.

8.1. Otac Petar

Petar Raos, otac malog Ivana, prvi je lik kojem je Raos posvetio detaljan opis na početku svoje trilogije. Redosljed kojim je Raos opisivao likove nije bio slučajan, već pomno biran. Najprije je opisivao muške likove ističući njihovu dominantnost na samom početku.

Raos nudi opis oca iz svog djetinjeg viđenja:

Ja nemam oca nego ćaću. Moj je ćaća Petar, on ima podrizane brkove i ja ga nikad nevidin u Svitju je dođe Za Božić i donese robe ikolača. Jagase puno bojini on ima kajiš i udarijo me je, Dva Puta jedanput što nisan babi odnijo vriću drugiputštasan materi reka daje... štosenesmireć. Nikada me neslini Štamije puno drago ninegovori samnom. stogase i bojini. On Puši i Jide potri pjata manistre mesa neće. Unda jopet ide usvit aja uškolu. ima jedan Timbar inanjemu piše: Petar RAOS pokućarac Bogbigazna štamugaje to. Biće što ima kuću aidrugi je imaju Pa nemaju timbar. dragomije da dođe majopet mije Drago daiđe Zaboravijo san reći da moj otac imade rusak i dazna šištati (Raos, 1965: 8).

Iz Raosovog opisa saznajemo kako je otac Petar glava kuće koji zarađuje za svoju obitelj. Dugi niz godina torbario je po Srijemu, a potom je radio u motornom mlinu na Lovreću. Kući je dolazio samo nedjeljom i blagdanima provodeći jako malo vremena sa svojom obitelji. Mali Raos često je čeznuo za očevim prisustvom i njegovom pažnjom (usp. Pavletić, 1995: 164).

Usprkos tome oca je smatrao pravednim, poštenim, osjećajnim ali suzdržanim u iskazivanju emocija. Razlog je ležao u patrijarhalnom odgoju koji nije nalagao muškarcima pokazivanje osjećaja i emocija. Patrijarhalni očevi često su se stidjeli ženskih osjećaja prema potomstvu, susprežući i smijeh i suze (usp. Pavletić, 1995: 165).

Odgajan u duhu patrijarhata, otac Petar posjedovao je odlike patrijarhalnih očeva i muževa ali se isto tako u pojedinim stvarima izdvajao. Od ljudi svojega mjesta prvenstveno se izdvajao svojom mirnoćom i staloženosti. Za razliku od ostalih, Ivanov otac nikada nije vikao, tukao, sudjelovao u svađama i prepirkama. Njegova mirnoća, šutnja i hladan pogled izazivali su kod malog Raosa strahopoštovanje, ali i odsustvo očevih osjećaja:

On me gleda uvijek istim tvrdim i nepomičnim pogledom. On me uvijek samo gleda. Kako bih bio sretan kad bi me psovao i ružio, kad bi me tukao! Onda bih znao da stojim pred jednim običnim i živim ocem koji zna i udariti. Ovako strepim pred njegovom šutnjom, pred njegovim kratkim i ljubeznim zapovijedima, pred pogledom za koji nikada ne znaš, šiba li ili miluje (Raos, 1965: 146–147).

Na svom putu da postane svećenik, Raos se najviše plašio da ne razočara oca koji je teško radio kako bi se on mogao školovati. Na samom kraju ipak biva izbačen iz sjemeništa ali se Petar pokazao kao otac koji nakon svega ne ostavlja svoga sina na cjedilu već mu pruža posljednji novac za odlazak u šibensko sjemenište:

Gurne mi novac u ruku i okrene se da sakrije suzu. Kakav sam ja gad, kakav gad... a njega oblijevaju suze, i ne zbog vlastitog poniženja, nego zbog moje sitosti! Uzmem tu njegovu tvrdu, natučenu ruku, pocrnjelu od varnica ispod sočivica, crnu od komadića mlinskog kamena koji se usjekoše u svaki milimetar kože, uzmem tu crnu žuljavu ruku i poljubim je (Raos, 1965: 524).

Velika razlika u Raosovom odnosu prema ocu i odnosu prema majci leži u poštovanju. Raos ističe kako je volio i oca i majku, ali je oca uz to i poštivao. Budući da se u patrijarhalnim obiteljima otac isticao kao glava kuće tako su ga i djeca smatrala visoko iznad sebe: *Otac je opet kralj, car i Zakon. Njega si morao ne samo voljeti, već i poštovati, jer on je visoko iznad tebe (Pavletić, 1995: 164).*

8.2. Did Buja

Did Buja, otac Raosove majke Mare, istaknuo se kao potpuna suprotnost Ivanovu ocu Petru. Nekoliko je puta otvarao trgovinu, nekoliko puta krčmu, a često puta je padao pod stečaj jer je svakome davao na dug, a nitko nije vraćao (usp. Pavletić, 1995: 221). Može se okarakterizirati kao glasan, veseo čovjek iz naroda, kojemu je uvijek bilo do zabave i veselja. Njegova žena, odnosno Raosova baba Domuša, često je kritizirala njegovu narav i ponašanje, no tome did Buja nije pridavao veliki značaj: *Srećom razborit je čovjek, pa ne važe što ludo žensko kaže. On je kao i ja: sjedi na rajskom solaru, do njega vino u pokalu, lula u srku i smijeh u brku* (Raos, 1965: 124).

Mali Raos volio je provoditi vrijeme kod dida Buje. Najviše od svega volio je slušati pjesme i priče te promatrati mladiće i djevojke: *Ostajem tu neko vrijeme na lužniku, slušam pjesme i priče (najviše se pripovijeda o strašilima i tko se od straha... bolji strah, nego grah; to se zna). Gledam što sve ne stvaraju momci i djevojke, a onda se izvučem* (Raos, 1965: 121).

U svom razgovoru sa Pavletićem Raos ističe kako je did Buja ostavio veliki trag u njegovu odrastanju i kako pojedine osobina dida Buje prepoznaje i u svom ponašanju:

Volio sam sve u djedovoj kući, a opet nisam nikoga volio osim dida Buje. A tko ga ne bi volio?! On me miluje i ja njega; on me ljubi i ja njega; on mi psuje mater i ja njemu; on za mnogom kamenicama i ja za njim! I kad se jedan na drugoga najviše ljutimo, onda se najviše ispod brka smješamo i volimo se više nego ikada (Raos, 1965: 178).

8.3. Pop Viculin

Raosovo najranije djetinjstvo obilježilo je i prisustvo popa Viculina. Budući da su osamljene kuće popa Viculina i malog Raosa bile jedna drugoj najbliže, međusobno su se sprijateljili:

Viculin je tamo negdje od Splita, iz Kaštela – kako to on kaže. Misi, kao i svaki drugi pop. I više. Mantiju ne nosi. To nose samo oni u gradu, i fratri. Fratri nose još i kukuljicu, a mi nosimo vreću na kukuljicu. To je samo zato što ni mi ni fratri nemamo novaca za kišobran. Osim fra Joze. To se zna. Njemu bi trebala i dva kišobrana, okrupna i osukana ljudina. Sve popove zovu imenom, samo Viculina svi zovu Viculinom. Zbog ljepote: Viculin – Piculin! (Raos, 1965: 16)

Ranije u djelu riječ je bila o Raosu i njegovu odnosu sa ocem Petrom. Zaključili smo kako je u svom odrastanju žudio za očevom pažnjom i njegovim prisustvom. Brojni primjeri u djelu pokazuju kako je pop Viculin u najranijem djetinjstvu nadoknađivao malom Raosu nedostatak očinskog odgoja:

To me grli, to me ljubi i nasmijava: mislim, umrijet ću. Bože, kako bi on bio dobar otac! A moj otac kad dođe iz svijeta, jedva me poljubi, jedva se nasmiješi, samo me gleda, gleda i gleda, najviše što može za mene učiniti jest to, da me cupka na koljenima. Onda ode odakle je i došao, a meni se čini kao da ga nikad nisam ni vidio. Zašto njemu nije dobro kod kuće kad je dobro i meni, i materi, i babi! (Raos, 1965: 16–17)

Trudnoća tetke Ivanke i Viculinovo napuštanje svećeničkog zvanja, povukli su za sobom brojne priče i osude stanovnika. Mnogi su ga nazivali prokletnikom, vražjim slugom, ali se mali Raos nije dao omesti tuđim osudama (usp. Raos, 1965: 85):

Ali ja, koji sam slušao svaku njegovu propovijed, mogu posvjedočiti, da je živio po Božjim zapovijedima dok je Božje trajalo, da se i raspopio po Božjoj zapovijedi i spavao s tetkom Ivankom, jer on nije takav čovjek, da bi učinio nešto što nije našao zapisano... (Raos, 1965: 85)

Pop Viculin također se istaknuo kao posebna osoba koja je obilježila Raosovo najranije djetinjstvo, a njegov odlazak koji je za sobom povukao i odlazak Male Marije, dirnuo je malog Raosa duboko u srce.

9. Zaključak

Objavljujući velik broj naslova, Ivan Raos istaknuo se kao iznimno plodan pisac. Uglavnom je pisao djela nadahnuta Medovim Docem, njegovim ljudima, mentalitetom, običajima i navikama, a okupirale su ga sudbine i problemi ljudi i društva. Kao jedno takvo djelo izdvojila se Raosova trilogija *Vječno žalosni smijeh* koja je ujedno i tema ovog diplomskog rada.

U radu su istaknuti najznačajniji ženski likovi i prikazana je slika žene u trilogiji Ivana Raosa *Vječno nasmijano nebo*. Prije samog analiziranja ženskih likova proučio se položaj žene s kraja 19. i početka 20. stoljeća, kao i odnos žene i muškarca.

Prvi dio trilogije *Vječno nasmijano nebo* donio je ženske likove koji su obilježili Raosovo djetinjstvo. Može se reći kako su likovi poput majke Mare, babe Kate i Male Marije ostavili dubok trag u životu mladog Raosa.

Majka Mara istaknula se kao tipična žena svojega vremena, čija je glavna zadaća bila udaja i briga za obitelj. Kao najstarije dijete u obitelji, Mara je prva napustila svoj rodni dom udavši se za Raosovog oca. Dok je Raosov otac radio izvan svoga mjesta, majka Mara vodila je brigu o djeci i kućanstvu. Rana udaja i preuzimanje brige oko djece i kućanstva nisu dopuštali ženama školovanje i obrazovanje. Muškarci su uglavnom bili školovaniji od žena i stoga su smatrani i pametnijima. Dječak Raos također je svoju majku smatrao neintelligentnom ženom što pokazuju njihovi međusobni razgovori. Po svojoj naravi Mara je bila poprilično temperamentna i oštrog jezika, a najviše se obrušavala na Raosovu babu Katu.

Za razliku od tipičnih tradicionalnih obitelji u kojima je svekrva imala dominaciju nad svojom nevjestom, u Raosovoj obitelji pronašla se iznimka. Brojni primjeri ukazali su na to da baba Kata nije bila tipični žena svojega vremena. Imala je dva muža, i bila je školovana i učena. U mladosti je živjela kod strica u Splitu gdje se školovala, opismenila, naučila talijanski jezik i pročitala brojne knjige, a svoje znanje prenosila je i na malog Raosa. Raos je upravo od svoje bake naslijedio jezično bogatstvo i lakoću pripovijedanja. Baba Kata bila je jedina ženska osoba u Raosovu životu koju je on istinski cijenio, poštovao, smatrao intelligentnom.

Kao Raosova prva dječja ljubav, ali ujedno i prvo ljubavno razočaranje, istaknula se Marija Viculinova koja je od milja nazvana Mala Marija. U odnosu Raosa i Male Marije uočeni su prvi znakovi mizoginije. Raos je Malu Mariju prvenstveno smatrao zgodnom ženskom, fizički lijepom, ali neintelligentnom. Dodijelio joj je sve tipične karakteristike ženske osobe i već od ranog djetinjstva zauzimao je stav u kojem je on uvijek bio taj koji je u pravu, a ona mu je uvijek popuštala.

U drugom dijelu trilogije *Žalosni Gospin vrt* uglavnom dominiraju žene u koje je Raos bio zaljubljen. Budući da je u navedenom razdoblju Raos živio u sjemeništu i školovao se za svećenika, njegov odnos sa ženama temeljio se uglavnom na maštanju. Često je zamišljao žene i maštao o njima, a njegova prvotna maštanja na kraju su se pretvorila u nekontroliranu opsjednutost. Na samom kraju Raos konzumira svoju čežnju za ženom dajući posljednji novac prostitutki u splitskom Getu, ali njegova spoznaja žene biva potpuno suprotna od žene njegovih dječaćkih snova. Postao je svjestan kako se dječaćko, bezbrižno vrijeme nikada neće vratiti

Posljednji dio trilogije *Smijeh izgubljenih djevojaka* obilježen je likovima običnih djevojaka i likovima prostitutki. Navedeni ženski likovi uglavnom su predstavljali objekt Raosove zaljubljenosti i njegove tjelesne požude.

Na samom kraju može se zaključiti kako je Raosov odgoj u sredini, u kojoj su vladali zakoni patrijarhata i u kojoj je žena bila inferiorna, ostavio traga i u njegovom odnosu sa ženama. Žene koje su obilježile njegovo djetinjstvo uglavnom su se istaknule kao tipične žene svojega vremena, čija je glavna zadaća bila udaja, briga o djeci, kućanstvu i ukućanima. Među njima se izdvojila Raosova baba Kata, koja nije bila tipična žena i koja je uživala Raosovo divljenje i poštovanje. Budući da je Raos bio zaljubljive prirode, njegovo mladenaštvo obilježili su brojni ženski likovi od kojih su se izdvojili likovi običnih djevojaka i likovi prostitutki. Zanimljivo je to što mladi Raos nije imao strpljenja kad su u pitanju bile obične djevojke, od njih je tražio sve i odmah, a kada mu one to ne bi pružile, njihov odnos bi se završio. S druge strane, prostitutke u splitskom Getu same su mu se nudile, a on ih je odbijao. Razlog tome krio se u njegovom suosjećanju. Raos je u „izgubljenim djevojkama“ prepoznao sebe i svoj život u sjemeništu, gdje se osjećao zarobljeno i nesretno, ali je to trebala biti žrtva koja bi mu osigurala bolji život. Smatrao je kako su navedene djevojke, na isti način zarobljene u splitskom Getu, vjerojatno nesretne zbog posla kojim se bave, ali tim poslom priskrbuju vlastiti opstanak.

10. Literatura i izvori

Literatura:

1. Alaupović Gjeldum, D. (2019). *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*. Split: Književni krug.
2. Donat, B. (1984). *Na početku kraj*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
3. Feldman, A. (2004). *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka.
4. Feldman, S. (2012). *Sudbina Evinih kćeri: ženska povijest patrijarhata*. Zagreb: ArTresor naklada.
5. Frangeš, I. (1998). *Ulomci iz tekstova o Ivanu Raosu*. U: *Ivan Raos*. Zagreb: Meandar.
6. Lederer, A. (1998). *Ivan Raos*. Zagreb: Meandar.
7. Novak, S. (1980). *Ivan Raos*. U: *Izabrana djela*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
8. Odža, I. (2016). *Žena u usmenoj književnosti i tradicijskoj kulturi Dalmatinske zagore od Fortisa do današnjeg dana*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
9. Pavletić, V. (1995). *Misaono osjećanje mjesta*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
10. Raos, I. (1965). *Smijeh izgubljenih djevojaka, kronika moga mladenaštva*, u: *Vječno žalosni smijeh*. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Raos, I. (1984). *Žalosni Gospin vrt, kronika moga dječastva*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
12. Raos, I. (1980). *Vječno nasmijano nebo, kronika moga djetinjstva*, u: *Izabrana djela: Ivan Raos, pjesnička proza – pripovijetke romani – drame*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
13. Šilović-Karić, D. (2004). *Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj*, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, priredila Andrea Feldman, Institut „Vlado Gotovac“.

Elektronički izvori:

1. URL 1: Slišković, A. (2017). *Ivan Raos - bunkerirani pučko-religiozni književnik*. Kroatologija, 8(1–2), str. 52–59. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/204317> (Datum pristupa: 12.01.2024.)
2. URL 2: „Patrijarhat“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto s : <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47023> (Datum pristupa: 12.01.2024.)
3. URL 3: „Feminizam“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto s: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203> (Datum preuzimanja: 13.01.2024.)
4. URL 4: Bandalović, G., i Buzov, I. (2011). *Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji*. Godišnjak Titius, 4(4), str. 195–209. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/118063> (Datum pristupa: 12.01.2024.)

Summary

Female characters in Raos's trilogy *Eternally sorrowful laughter*

In the thesis Female characters in Raos's trilogy *Eternally sad laughter*, attention is focused on the analysis of the most significant female characters and the presentation of the image of a woman. The *Eternally sad laughter* trilogy by Ivan Raos is divided into three novels that follow Raos's childhood, boyhood and youth. The first part of the trilogy *The Eternally smiling sky* was published in 1957, in 1962 the second part was published, entitled *The garden of the sorrowful Lady*, and a few years later, i.e. in 1965, Raos published the last part of the trilogy *The Laughter of lost girls*. After the presentation of biographical and bibliographic information and after the presentation of each novel of the mentioned trilogy, the attention was focused on looking at the position of women in the period of the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. For the purpose of better analysis and insight into the position of women, the patriarchal form of thinking, feminism in Croatia and life in Dalmatian Zagora are presented. Among the first female characters, Raos' mother Mara, grandmother Kata and Little Marija are singled out. While Raos' grandmother Kata stood out as an atypical woman of her time, mother Mara possessed all the qualities of a typical woman in a patriarchal family. Little Marija represented Raos's first boyhood love, but also his first romantic disappointment.

In the second part of the trilogy, the female characters with whom the young Raos was in love were highlighted, but his infatuation manifested itself only in thoughts and fantasies. The third part of the trilogy refers to the characters of ordinary girls and the characters of prostitutes. While ordinary girls represented the object of Raos's infatuation and his carnal lust, prostitutes, whom Raos called lost girls, evoked his pity and compassion.

In the end, it could be concluded that the women of Raos's childhood, with the exception of grandmother Kate, who spent her youth studying outside her birthplace, possessed typical characteristics of a patriarchal environment and patriarchal upbringing. The women that Raos knew while studying in Split were completely different and freer than the men of his hometown. It could also be concluded that upbringing in an environment where the laws of patriarchy ruled influenced Raos's attitude towards female characters.

Key words: Ivan Raos, trilogy *Eternally sad laughter*, female characters, patriarchal form of thinking, feminism in Croatia, life in Dalmatinska zagora